

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

NATAŠA POTOČNIK

**DEJAVNIKI VOLILNEGA VEDENJA:
PRIMER PARLAMENTARNIH VOLITEV 2004**

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2005

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

NATAŠA POTOČNIK
MENTOR: doc. dr. JERNEJ PIKALO

**DEJAVNIKI VOLILNEGA VEDENJA:
PRIMER PARLAMENTARNIH VOLITEV 2004**
DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2005

KAZALO

SEZNAM KRATIC IN OKRAJŠAV	4
1. UVOD	5
1.1 RAZISKOVALNI PROBLEM	6
1.2 CILJI NALOGE	6
1.3 METODOLOGIJA IN STRUKTURA NALOGE	6
2. POJMOVNO- TEORETSKO IZHODIŠČE	8
2. 1 VOLITVE	8
2.2 POLITIČNA STRANKA	10
2.3. JAVNO MNENJE	12
2.4. PARLAMENTARNA STRANKARSKA ARENA V SLOVENIJI	14
2.4.1 PARLAMENTARNA STRANKARSKA ARENA PO VOLITVAH 1992.....	15
2.4.2 PARLAMENTARNA STRANKARSKA ARENA PO VOLITVAH 1996.....	16
2.4.3 PARLAMENTARNA STRANKARSKA ARENA PO VOLITVAH 2000.....	18
2.4.4 PARLAMENTARNA STRANKARSKA ARENA PO VOLITVAH 2004.....	21
3. VOLILNO VEDENJE.....	22
3.1 TEORIJE VOLILNEGA VEDENJA.....	23
3.1.1 TEORIJA DRUŽBENO DETERMINIRANEGA PRISTOPA	23
3.1.2 MICHIGANSKI MODEL VOLILNEGA VEDENJA.....	26
3.1.3 MODEL STALIŠČNO POGOJENE VOLILNE IZBIRE.....	29
3.1.4 VOLILNA PODPORA POGOJENA Z NAKLONJENOSTJO KANDIDATU ...	32
3.2 SINTEZA UGOTOVITEV NA PODLAGI TEORIJ VOLILNEGA VEDENJA.....	38
4. ŠTUDIJA PRIMERA: PARLAMENTARNE VOLITVE 2004.....	41
4.1 NAČRT ANALIZE	41
4.2 VOLILNO VEDENJE V SLOVENIJI	42
4.3 STALIŠČA SLOVENCEV DO POLITIČNIH VPRAŠANJ V OBDOBJU OD LETA 2000 DO LETA 2004	46
4.3.1 TEME ODNOSA.....	47
4.3.2 VALENTNE TEME	51
4.4 NAKLONJENOST STRANKARSKIM VODITELJEM	53
4.4. 1 NAKLONJENOST PREDSEDNIKU VLADE.....	53

4.4.2 NAKLONJENOST VODITELJEM LDS IN SDS GLEDE NA STROKOVNE KOMPETENCE	54
4.4 SINTEZA UGOTOVITEV NA PODLAGI ANALIZE STALIŠČ DO POLITIČNIH VPRAŠANJ IN ANALIZE NAKLONJENOSTI STRANKARSKIM VODITELJEM	57
5. SKLEP	61
6. VIRI IN LITERATURA.....	63

SEZNAM KRATIC IN OKRAJŠAV

CJMMK	Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij
DeSUS	Demokratska stranka upokoјencev Slovenije
DS	Demokratska stranka
EU	Evropska unija
LDS	Liberalna demokracija Slovenije
MVŠZT	Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo
NATO	Organizacija severnoatlantske pogodbe
ND	Narodni demokrati
NOB	Narodno osvobodilni boj
NSi	Nova Slovenija- Krščanska ljudska stranka
PB	Politbarometer
RVK	Republiška volilna komisija
SDS	Slovenska demokratska stranka
SJM	Slovensko javno mnenje
SKD	Slovenski krščanski demokrati
SLS	Slovenska ljudska stranka
SMS	Stranka mladih Slovenije
SNS	Slovenska nacionalna stranka
SSS	Socialistična stranka Slovenije
URS	Ustava Republike Slovenije
UVRSI	Urad Vlade Republike Slovenije za informiranje
ZLSD	Združena lista socialnih demokratov
ZS	Zeleni Slovenije
ZVDZ	Zakon o volitvah v državni zbor

1.UVOD

Ne gre oporekati dejstvu, da volitve predstavljajo osrednji politični dogodek v vsaki demokratično urejeni družbi. Pogosto so okarakterizirane kot osrčje demokratičnega procesa in kot praktični vidik demokracije. Iz tega razloga tudi ne čudi zanimanje družboslovne sfere za proučevanje tega fenomena in njegovih posledic. V zadnjih petdesetih letih so študije volitev in volilnega vedenja postale pomemben segment znanosti in to ne le politične, saj je zanimanje za volilne študije precejšnje tudi v drugih družboslovnih vedah, pa tudi ekonomiji in psihologiji. Iz tega razloga obravnavanje volitev in volilnega vedenja zahteva proučevanje iz različnih zornih kotov.

Proučevanje volitev sicer sledi večim smerem družbenih pojavov, pri čemer se politološka raziskovanja osredotočajo na proučevanje volitev v kontekstu političnih in volilnih sistemov ter na proučevanje volilnih izidov. Prav slednje je tudi namen pričujoče naloge.

Naloga je sicer izraz osebnega zanimanja za volitve. Teoretično izpostavlja predvladujoče pristope k pojasnitvi volilnih izidov, empirično pa se posveča pojasnitvi volilnega ravnanja državljanov Slovenije na parlamentarnih volitvah 2004. Prav izidi parlamentarnih volitev 2004 so izbiro tematike diplomskega dela so še dodatno vzpodbudili, saj so prvič po vzpostavitvi demokratičnega sistema omogočili vladanje drugi politični opciji in ji dali možnost za uveljavljanje svojih idej.

Prav je, da uvodoma opozorim tudi na omejitve, ki je deloma onemogočila natančnejšo pojasnitev volilnega vedenja na volitvah, ki so predmet naloge. Omenjena omejitev je predvsem posledica pomanjkanja podatkov, ki bi bili primerni za analizo, saj se je bolj ali manj izkazalo, da je bila volilna tekma odločena v »zadnjih minutah«. Prav iz tega razloga sem osebno mnenja, da je ta naloga šele uvod v natančnejše analize, za katere verjamem, da bodo bistveno prispevale k pojasnitvi volilnega ravnanja državljanov Republike Slovenije na parlamentarnih volitvah 2004.

1.1 RAZISKOVALNI PROBLEM

3. oktobra 2004 smo državljani Republike Slovenije tretjič volili poslance v državni zbor. Rezultati volitev so popolnoma spremenili strukturo in razmerja moči v slovenski parlamentarni strankarski areni in prvič po dvanajstih letih na oblasti ustoličile drugo politično opcijo. Dvanajst let vladajočo Liberalno demokracijo Slovenije (LDS) je na oblasti zamenjala njena najostrejša nasprotnica, opozicijska Slovenska demokratska stranka (SDS). Po velikem uspehu na parlamentarnih volitvah 2000, ko so ji volivci namenili kar 36,26% volilno podporo, je LDS v štirih letih kot vladajoča stranka izgubila približno 14% podporo. Na drugi strani je SDS za približno 14% izboljšala svoj volilni rezultat, podprlo jo je 29,03% državljanov.

Vprašanje, ki se po teh volitvah ponuja samo po sebi je, kateri dejavniki so odločilno vplivali na volilno izbiro državljanov.

1.2 CILJI NALOGE

Cilj naloge je predstaviti predvladujoče pristope k proučevanju volilnega vedenja in na podlagi ugotovitev poskušati ugotoviti, kateri dejavniki volilnega vedenja so vplivali na volilno vedenje slovenskih volivcev oktobra 2004. Hipoteza, ki ji bom pri tem sledila, se glasi: *Volilna odločitev volivcev na parlamentarnih volitvah 2004 je bila večplastna.*

1.3 METODOLOGIJA IN STRUKTURA NALOGE

Osrednji del naloge je namenjen oblikovanju teoretičnega izhodišča, pri čemer uporabljam deskriptivno metodo, analizo statističnih podatkov in sekundarno analizo. Pri tem bom najprej opredelila osnovne pojme in sicer: pojem volitev, pojem politične stranke in pojem javnega mnenja. Nadalje se posvečam parlamentarni strankarski areni v Sloveniji od leta 1992 do 2004, ki služi opredelitvi strukture moči med političnimi strankami v preteklih dvanajstih letih in globlji razjasnitvi raziskovalnega problema. Najpomembnejši del teoretičnega

dela naloge predstavlja obravnava teorij volilnega vedenja, pri čemer se podrobneje ukvarjam s štirimi prevladujočimi pristopi k proučevanju volilnih izidov, družbeno determiniranemu pristopu, michiganskemu modelu volilnega vedenja, stališčno pogojeni volilni izbiri in volilni izbiri pogojeni z naklonjenostjo volivcev kandidatu. Ugotovitve teorij volilnega vedenja na koncu teoretičnega dela naloge povežem v sintezo. Hipotezo preverjam na primeru parlamentarnih volitev 2004, pri čemer izhajam iz dosedanjih analiz volilnega vedenja v Sloveniji, ki mi predstavljajo model za opredelitev volilne usmerjenosti slovenskih volivcev. Pri študiji primera izpostavljam dva pristopa k proučevanju volilnega vedenja in sicer, stališčno pogojeno volilno izbiro ter volilno izbiro pogojeno z naklonjenostjo kandidatu. Omenjena dejavnika bom preverjala s pomočjo obstoječih, že obdelanih javnomnenjskih raziskav. Študija primera temelji na uporabi sekundarne in primerjalne analize.

2. POJMOVNO- TEORETSKO IZHODIŠČE

2. 1 VOLITVE

Izraz volitve se v strokovni literaturi največkrat navezuje na izvolitev predstavniškega telesa v demokratičnih političnih sistemih. Kropivnik (2002:1) opozarja, da je tovrstna uporaba pojma zavajajoča, saj se volitve odvijajo tudi v nedemokratičnih družbah. Narava volitev izhaja iz ureditve političnega sistema samega in se izraža skozi kriterij tekmovalnosti volitev.

V demokratični družbah se pojem volitev najpogosteje definira kot najpomembnejši izraz volje državljanov in nujen predpogoj za oblikovanje državnih organov, vključno s predstavniškim telesom in organi lokalne samouprave (Grad, 1998).

Kot oblika sodelovanja državljanov pri oblikovanju oblasti so se volitve pojavljale že v demokratičnih sistemih preteklih zgodovinskih obdobj, višek pa so dosegle v času buržuazne predstavniške demokracije, temelječ na ideji o suverenosti ljudstva, ki izbira oblast. Ideja o suverenosti ljudstva je uresničljiva samo pod pogojem, da je zagotovljen trajen in stalen vpliv družbe na državno organizacijo, v demokraciji (Grad, 1996:15).

Volitve so proces avtoritete, saj volivci izvoljene predstavnike pooblastijo za odločitve o najpomembnejših zadevah na državni in lokalni ravni. Volitve torej predstavljajo orodje volivcev za neposredno vplivanje na sestavo parlamenta in posreden vpliv na odločitve, ki jih ta sprejema. Ta vidik označuje volitve kot center političnega procesa in demokracijo v praksi, ker predstavljajo osrednji politični dogodek, pri katerem politične stranke bijejo boj za oblast (Grad, 2000:28-29; Brezovšek, 2000: 51).

Volitve so sestavina vseh interakcij v političnem sistemu. So vsota sredstev za prenašanje zahtev z oblasti, indikator podpore zanjo, opredeljevalec njenih prioritet, ki vključujejo volilne obljube in željo po ponovni izvolitvi ter način komuniciranja z javnostmi. V sodobni družbi so volitve zakonito končno veljavno sredstvo, ki opredeljuje identiteto ključnih odločevalcev (Brezovšek, 1992:24).

Koncept volitev ima osrednjo vlogo pri opredeljevanju predstavniške demokracije, posebej v tistem delu, ki prehaja iz normativnih v postopkovne opredelitve demokracije. Za obstoj demokracije ne zadošča samo prisotnost volitev, biti morajo tekmovalne, ponavljajoče in poštene in delovati kot element odgovornosti poglavitnih dejavnikov oblasti (Della Porta, 2002: 35).

Heywood (1997: 212-14) navaja dva vidika volitev. Prvi vidik volitve opredeljuje kot mehanizem, s pomočjo katerega politiki predstavljajo in poskušajo uveljavljati politike, ki jih izraža javno mnenje. Avtor iz tega vidika navaja funkcije volitev, ki prehajajo od spodaj navzgor (angl. *bottom up*).

1. rekrutacija politikov: stranke predlagajo kandidate na volitvah
2. oblikovanje vlade
3. zagotavljanje predstavništva: zahteve državljanov se prenašajo k oblasti
4. vpliv na politiko: kadar je v ospredju volilne kampanje en sam problem, se oblast izogiba izvrševanju nepopularnih politik

Drugi vidik, ki ga Heywood omenja je t.i. radikalni pristop, ki volitve definira kot način, s katerim vlade in politične elite nadzorujejo državljanse. Iz tega vidika izhajajo funkcije volitev, ki potekajo od zgoraj navzdol (angl. *top down*), in sicer:

1. informiranje volivcev: v času pred volitvami se volivci najbolj intenzivno informirajo o strankah, kandidatih in njihovih stališčih
2. graditev legitimnosti: ohranjajo legitimnost z zagotavljanjem sistema vladanja
3. krepitev elit: politične elite manipulirajo in nadzorujejo množico

Heywood tudi ugotavlja, da realno volitve ne izražajo nobene značilnosti, saj so »dvosmerna cesta«, ki omogoča vladi in državljanom, eliti in množici priložnost za vplivanje drug na drugega.

Volitve strukturirajo politične stranke, ker predstavljajo enoto, s katero se lahko volivci poistovetijo in na dolgi rok ustalijo svojo držo (Della Porta, 2002:121).

2.2 POLITIČNA STRANKA

Politične stranke so predvsem združenja, ki so formalno organizirana in ki se opirajo predvsem na prostovoljne oblike participacije. V zahodnih demokracijah se sem izraz najpogosteje uporablja za tista združenja, katerih cilj je vplivati na javne odločitve prek udeležbe na volitvah. Za doseganje svojih ciljev uporabljajo različne mehanizme, najpomembnejši cilj pa je zasesti pomembne politične funkcije. Tem trditvam sledi tudi Downs, ki politično stranko opredeli kot » sestav ljudi, ki si prizadevajo z rednimi volitvami pridobiti nadzor nad oblastnim aparatom« (v Della Porta, 2002:120). Tekmovanje za volilne glasove je tisti element, ki stranke ločuje od drugih združenj, saj so »samo stranke tiste, ki delujejo na volilnem bojišču in ki tekmujejo za glasove volivcev« (Panebianco v Della Porta, 2002: 120). Tudi Panebianco pojem politične stranke utemelji na ekvivalenten način in dodaja, da so aktivnosti političnih strank usmerjene predvsem v spreminjanje obstoječih socialnih, ekonomskih in političnih pogojev družbe (Della Porta, 2002:120; Fink Hafner, 2001:131).

Iz teh osnovnih opredelitev političnih strank izhajajo tudi naloge političnih strank. So posrednik med javnimi institucijami in državljani, kar je še posebej pomembno s stališča pojmovanja sodobnih volitev. Slednje je mogoče le, če stranka sama ni kanal za izbor vladajočih, ampak je predvsem dejavnik oblikovanja javnih politik. »Dejansko stranke oblikujejo politike, jih ponudijo volivcem in jih morajo, če zmagajo na volitvah, tudi udejaniti« (Della Porta, 2002:122) .

Pri tem politične stranke zastopajo vsoto individualnih interesov posameznika na različnih področjih družbenega delovanja. Kljub temu, da danes politične stranke nimajo več klasične funkcije in da so njihove naloge na nekaterih področjih prevzele druge institucije, še vedno opravljajo tudi nalogo politične socializacije, predvsem v smislu usmerjanja pozornosti k pomembnejšim vprašanjem, ki omogočajo državljanu izražanje lastnih stališč (Della Porta, 2002: 120-22; Dalton, 2000).

Beyme (1985:11-13) politične stranke opredeljuje kot tekmovalno orientirane politične organizacije. Tekmovanje političnih strank je mogoče le v celovitem

političnem sistemu, v katerem lahko politične stranke zadovoljujejo svoje funkcije, pri čemer avtor poleg že omenjenih dodatno izpostavlja rekrutacijo elit in oblikovanje vlade.

Tipologija političnih strank se je izoblikovala na podlagi Lipset-Rokkanove teorije geneze političnih strank, ki definira štiri vrste družbenih prelomnic. Beyme (1985:23-24) je omenjeno teorijo povezal z zgodovinskim nastankom posameznih tipov strank in jih razvrstil v deset strankarskih družin ter s tem označil skupine strank, ki jih povezuje podoben pogled na dogajanja v družbi. Razlikuje: liberalne stranke, ki nasprotujejo starim družbenim ureditvam in poseganju države v družbo; konzervativne stranke, ki so njihovo nasprotje zagovarjajo tradicionalne družbene ureditve in še vedno sovražno obravnavajo širjenje civilnih in političnih pravic; delavske stranke nasprotujejo meščanski družbeni ureditvi; kmečke so proti prevladi industrijskega načina proizvodnje; krščanske stranke nasprotujejo posvetni družbeni ureditvi; regionalistične stranke branijo decentralizacijo države; komunistične stranke so nasprotnice socialdemokratskih strank; fašistične stranke so nasprotnice demokratične ureditve političnega sistema; meščanske stranke nasprotujejo državi blaginje; ekološke stranke se zavzemajo za nadzor nad rastjo proizvodnje.

Lipset in Rokkan (v Della Porta, 2002:135) ugotavljata, da je strankarski sistem v zahodnih demokracijah, razen redkih izjem, še vedno kaže strukturo prelomnic, ki jih opredeljujeta v teoriji geneze, saj politične stranke te prelomnice tudi obnavljajo. Avtorja tudi dodajata, da so v političnih sistemih z dolgoletno tradicijo demokracije, strankarske alternative starejše od svojih volivcev. Dejavnost politične stranke državljane spremljajo vse od otroških let ali pa vsaj od dneva, ko so prvič volili, kar dokazuje, da se je moč sodobnih političnih strank skozi čas ohranila in ne ošibila, kar bi bilo mogoče zaradi njihove spremenjene družbene vloge pričakovati.

Glede na prostor delovanja poznamo *miljejske* stranke, ki volilno podporo iščejo v nekem specifičnem okolju, tak primer je pri nas SLS, ki ima svoje podpornike v pretežno ruralnem okolju. *Catch - all* stranke se ne osredotočajo na partikularne družbene skupine, ampak iščejo podporo enakovredno po celotnem volilnem telesu. Tipični *catch - all* stranki v Sloveniji sta LDS in SDS.

Primaren cilj vsake politične stranke je prevlada v strankarski areni, ker le moč, ki jo ima stranka na oblasti, omogoča prakticiranje in udejanjanje njenih idej v najširšem smislu.

2.3. JAVNO MNENJE

Pojem javnega mnenja konceptualno izvira iz 18. stoletja in je v tesni povezavi z idejami francoskih in angleških političnih filozofov v obdobju nastajanja meščanske liberalne javnosti. Obe sestavini pojma- javno in mnenje- sicer izvirata iz časa antike (Splichal, 1997:40-44).

V tem obdobju je bilo javno mnenje definirano kot političen pojav, v ospredju katerega je bil odnos med državljani in oblastjo. V tem smislu je javno mnenje po Mackinnonu (v Splichal, 1997:2) predstavljalo vlado nad vlado. Rousseau je opredelitev pojma javno mnenje navezoval na idejo o absolutni suverenosti ljudstva kot skupnosti enakopravnih državljanov v nacionalni državi. Tudi Kant je o pojmu razpravljal v povezavi z idejo o suverenosti nacionalne države (Splichal, 1997:2). Splichal (1997:2) navaja, da so se Kantove in Rousseaujeve razprave zaradi procesov internacionalizacije in globalizacije, ki je *de facto* omejila suverenost držav, izkazale za utopične. To dejstvo se je potrdilo v začetku 20. stoletja, ko se je proučevanje javnega mnenja sociologiziralo in ko sta se pri oblikovanju javnega mnenja začeli izražati pomembnost in protislovnost znanja in profesionalnega komuniciranja v političnih procesih.

Naraščajoča kompleksnost proučevanja javnega mnenja je sledila dvema smerema:

1. proučevanju javnega mnenja z vidika značilnosti in učinkov skupinskega oz. množičnega komuniciranja
2. omejevanju javnega mnenja na vsoto anonimnih odgovorov posameznika na arbitrarno določena vprašanja, kar je omogočil razvoj javnomnenjskih raziskav (Splichal, 1997:2).

Splichal (1997:4) sicer ugotavlja, da univerzalne definicije javnega mnenja ni in se pri tem sklicuje na Toenniesa, ki je v svoji *Kritiki javnega mnenja* zapisal, da je lažje določiti kot kaj se javno mnenje pojavlja in za kaj ga imajo, kot pa kaj javno mnenje je.

Institucionalizacija javnega mnenja se kaže v treh oblikah, ki pa ne kažejo idealno definirane javnosti, in sicer: parlamentu, tisku in javnomnenjskih glasovanjih.

Toennies (v Splichal, 1997:280) je parlament poimenoval »organ mnenja javnosti«. Splichal navedeno opredelitev ocenjuje kot idealistično, ker predstavniški sistem vladanja po njegovem ne zagotavlja spoštovanja mnenj volivcev, kar se je izkazalo že v času vzpostavljanja predstavniškega načina vladanja, ko je bila dejanska oblast skoncentrirana v rokah elite, ki so se od prebivalstva ločile tudi po družbenih lastnostih.

Tisk ima pomembno vlogo pri oblikovanju javnega mnenja, ker pripomore k prodiranju informacij v javnost in ker je že od začetka svojega obstoja pomembno sredstvo izražanja. Tisk mnenja javnosti ne samo izraža, ampak je tudi element vpliva na javno mnenje (Splichal, 1997:281). Iz tega vidika Splichal tisk opredeli kot organ političnih strank in ekonomskih korporativnih združenj, ki ga ni mogoče identificirati z organom mnenja javnosti.

Javnomnenjska glasovanja so v ospredju proučevanja javnega mnenja od obdobja, ko je le- to izgubilo nadzor nad parlamentom in tiskom. V zadnjih petdesetih letih predstavljajo pomemben člen političnih sistemov zahodnih demokracij. Kritike javnomnenjskih glasovanj so usmerjene v posledice, ki naj bi jih imela za javno mnenje in demokracijo nasploh (Splichal, 1997:281). Javnomnenjska glasovanja temeljijo na merjenju stališč¹ v anketah², kar je

---

¹ Ranney (1996:115) navaja dve dimenziji merjenja stališč, ki sta v pogojih političnega konflikta enakovredni. Preference se nanašajo na merjenje stališč ljudi o neki politični stranki, kandidatu, politični temi. Intenziteta se nanaša neposredno na preference, ker izraža kako močna so občutja ljudi o njihovih preferencah.

² Anketa je večplastni pojem. Pri nas se anketa v pomenu družboslovne ankete, ki se naslanja na raziskovanje javnega mnenja, bolj uveljavlja kot pojem javnomnenjske raziskave. Anketa kot jo poznamo pri nas se nanaša na širši pojem besede (v praksi je to npr. popis prebivalstva) (Štebe, 1996:7).

lahko precej problematično. Pri anketah je zaradi uporabe matematičnih postopkov, ki služijo merjenju stališč vselej prisotna možnost pojavljanja nehotenih učinkov na rezultate (Štebe, 1996:20). Temeljna vsebinska dimenzija javnomnenjskih raziskav leži v racionalističnem konceptu, ki izhaja iz pozitivistične paradigme. Ta družboslovne pojave raziskuje od zunaj in ugotovitve povezuje v univerzalne zakone. Iz tega vidika družboslovne raziskave ne morejo izmeriti posameznikovega notranjega stanja, ki vpliva na njegovo zaznavanje družbenega in posledično tudi političnega dogajanja. Metodološke dileme, ki se izražajo v uporabi kvalitativnih in kvantitativnih metod empiričnega raziskovanja ter v teoretskih pojmovanjih javnega mnenja, predvsem v vprašanju, koliko so rezultati javnomnenjskih raziskav izraz dejanskega javnega mnenja, so tudi poglavitni razlog sporov, ki so se razvili od začetka empiričnega razvoja javnega mnenja (Splichal, 1997:282).

2.4. PARLAMENTARNA STRANKARSKA ARENA V SLOVENIJI

Oblikovanje parlamentarne strankarske arene je neposredna posledica volitev v ožjem smislu. Rezultati volitev so namreč izraz preferenc volivcev in so v tem smislu izraz javnega interesa, kar je posebej pomemben vidik volitev, če upoštevamo dejstvo, da volitve državljanom zagotavljajo formalen vpliv na politične procese (Brezovšek, 2000:59).

Nasplošno lahko za slovensko parlamentarno strankarsko areno ugotovimo, da se je v preteklih dvanajstih letih precej izoblikovala. Posebej po volitvah leta 1996 lahko rečemo, da parlamentarno politično prizorišče v Sloveniji oblikujejo enake politične stranke in da je kot neparlamentarni stranki v parlament uspelo vstopiti le Stranki mladih Slovenije (SMS) leta 2000. Iskanje razlogov za nepropustnost parlamentarne strankarske arene pri nas sicer ni namen te naloge, kljub temu pa lahko kot glavni razlog za omenjeno navedem predvsem veliko organizacijsko in finančno prednost parlamentarnih strank in veliko prednost pri prepoznavnosti.

V Sloveniji so volivci po demokratičnih načelih volili štirikrat in trikrat po volilnem sistemu, ki jih določa ZVDZ, sprejet septembra 1992. Zakon določa, da se volitve v državni zbor opravijo na vsaka štiri leta, razen v primeru predčasnega razpusta parlamenta. Poslanci se volijo v osmih volilnih enotah, v vsaki se izvoli enajst poslancev. Volijo se po načelu enega poslanca za približno enako število glasov in načelu sorazmerne zastopanosti političnih interesov (ZVDZ, 2., 12. in 13.člen).

Prve parlamentarne volitve v Sloveniji so bile tranzicijske leta 1990. Takrat so volivci zadnjič volili svoje predstavnike v tridomno skupščino, ki je združevala družbenopolitični zbor, zbor občin in zbor združenega dela.

2.4.1 PARLAMENTARNA STRANKARSKA ARENA PO VOLITVAH 1992

Značilnost volitev leta 1992 je, da so redefinirale razmerja med akterji na slovenskem političnem prizorišču, saj se je kot posledica razpada Demosa pol leta pred volitvami v državi zamenjala oblast. Največjo podporo volivcev je dobila LDS - 23, 5%, sledili sta ji Slovenski krščanski demokrati (SKD) - 15% in Združena lista socialnih demokratov (ZLSD) - 13, 6%. V parlament je z okoli 12, 55% glasov vstopila tudi Slovenska ljudska stranka (SLS). Presenečanje takratnih volitev je bil uspeh Slovenske nacionalne stranke (SNS), ki je z 10% podporo volivcev prvič prestopila volilni prag. Stranka se je pred volitvami kazala kot klasična desnopolulistična stranka, a se je kasneje izkazalo, da povzema tudi levičarske ideje. Leta 1993 se je razcepila na dva dela (Lukšič, 1993:17).

Polom so doživele Demosove stranke, še posebej tiste, ki so pol leta pred volitvami podprle vlado Janeza Drnovška, Zeleni Slovenije (ZS), Demokratska stranka (DS) in SDS³, ki so komaj prestopile volilni prag⁴. Volitve 1992 so zato sinonim za dokončen zaton Demosa in silovit vzpon LDS.

---

³ Stranka je na volitvah 1992 nastopila pod imenom Socialdemokratska stranka Slovenije-SDSS, na volitvah 1996 in 2000 pod imenom Socialdemokratska stranka-SDS in leta 2004 pod imenom Slovenska demokratska stranka-SDS(www.sds.si, www.gov.si/volitve) V nalogi uporabljam ime s katerim je stranka nastopila na volitvah leta 2004.

Vlada, ki je izšla iz omenjenih volitev je bila pozicionirana sredinsko. Premier Drnovšek je k sodelovanju povabil SKD in ZLSD ter SDS, ki pa je v vladi sodelovala le dobro leto dni. SDS se je nato 1994 združila z neparlamentarnimi Narodnimi demokrati (ND), vodenje stranke pa je prevzel Janez Janša. Stranka se je pozicionirala izrazito proti desnemu polu kontinuuma levo- desno in postala radikalna populistična stranka. Odstranitev stranke iz vlade je povzročilo tudi ostro nasprotovanje vladajočim levosredinskim strankam. Leta 1994 je svoje članstvo okrepila tudi LDS, ko so se stranki priključili ZS, Socialistična stranka Slovenije (SSS) in DS. Bipolarizacija slovenskega političnega prizorišča na liberalno levi in konzervativni desnosredinski blok je bila tako vse bolj očitna (Prunk, 2002:150; Lukšič, 2001:40).

Kljub številnim koalicijskim pretresom⁵ je koalicija v sestavi LDS, SKD in ZLSD končala svoj mandat. Pred volitvami 1996 je 1996 je Janševa SDS poskušala tesneje povezati stranke desnosredinskega bloka in začela z zbiranjem podpisov za razpis referendumu za uvedbo večinskega volilnega sistema. Z omenjeno spremembo volilnega sistema in z združitvijo desnosredinskih strank bi stranka namreč lažje prevzela oblast. Prizadevanja SDS so bila neuspešna, saj je bila izvedba referendumu odložena na čas po volitvah (Prunk, 2002:151).

2.4.2 PARLAMENTARNA STRANKARSKA ARENA PO VOLITVAH 1996

Na volitvah leta 1996 je LDS svoj rezultat izpred štirih let še izboljšala in zmagala z 27% podporo volivcev. Presenečenje volitev je bila SLS z 19,38%, SDS je bila tretja z 16,13% podporo volivcev. Na volitvah sta največ izgubili obe

---

⁴ Do volitev 2000 je ZVDZ določal 3, 4% volilni prag. Na volitvah 2000 je moralo stranko za vstop v parlament podpreti 4 % volivcev.

⁵ Koalicijo je sta najbolj zaznamovala dva dogodka. Prvi pretres je povzročil zunanji minister Peterle, ki je v Ogleju v Italiji parafiral sporazum in v koaliciji naletel na hudo neodobravanje, kar je Peterleta stalo ministrskega stolčka. SKD je kljub temu nadaljevala s sodelovanjem v koaliciji. Iz koalicije pa je leta 1995, ko je vlada prekinila subvencioniranje mariborske tovarne TAM, izstopila ZLSD, saj se ni želela zameriti svoji volilni bazi, sestavljeni tudi iz delavstva in sindikatov (Prunk, 2002: 15).

koalicijski partnerici SKD in ZLSD, ki sta zbrali le nekaj več kot 9%. Vlado je tako spet sestavljal dr. Janez Drnovšek, ki pa je imel s sestavljanjem nove vlade nemalo težav. Prvi predlog mandatarja je bila koalicija strank, ki niso sestavljale pomladnega tabora, a predlog ni dobil zadostne podpore. Rešitev je ponudila SLS z odločitvijo, da vstopi v koalicijo z LDS brez SKD in SDS. Oblikovana je bila pretežno sredinska vlada, koaliciji pa se je pridružila še novinka v parlamentu Demokratična stranka upokojujencev Slovenije (DeSUS). Delovanje koalicije so ovirala številna nesoglasja pri oblikovanju politik, saj so stranke na reševanje gospodarskih, razvojnih in socialnih problemov gledale različno, nenehno tekmovanje med obema večjima koalicijskima strankama pa je delo koalicije še dodatno oteževalo (Zajc, 2002:74)

Takoj po volitvah, decembra 1996, je bil izveden referendum o spremembi volilnega sistema. Referenduma se je udeležilo le 33% volilnih upravičencev, ki so največjo, 45% podporo namenili predlogu SDS. Republiška volilna komisija (RVK) je referendum razglasila za ničen, ker se ga ni udeležila vsaj polovica vseh volilnih upravičencev. Koalicijska kriza se je stopnjevala in vrelišče dosegla leta 2000, ko so se s strani SDS ponovno pojavile težnje po združitvi strank desnoredinskega bloka v pomladno koalicijo (Prunk, 2002:155-157). SLS se je zato združila z SKD in izstopila iz koalicije, ki je tako razpolagala samo še z 30 glasovi. LDS ni bila sposobna sestaviti nove večinske koalicije. Ker ni prišlo do predčasnih volitev, je koalicija pomladnih strank predlagala svojega mandatarja za sestavo nove vlade dr. Andreja Bajuka, ki je dobil dovolj glasov za sestavo nove vlade šele v tretjem krogu glasovanja, ko sta kandidata podprli poslanki SNS in DeSUS-a. Pomladne stranke so tako dobile pomembno priložnost za promocijo svojih programskih stališč pred volitvami. Nastala situacija je močno spominjala na situacijo leta 1992, ko je Drnovšek prevzel oblast iz rok Demosa, le da so bila nasprotja med obema, levo liberalnim in desnoredinskim konzervativnim blokom, leta 2000 globlja kot osem let prej (Zajc, 2002:75-76).

Sožitje med strankami nove koalicije ni trajalo dolgo. Kmalu po izglasovanju nove vlade je prišlo do vprašanja razmerja moči v koaliciji, saj je SDS želela v koaliciji dominirati kljub temu, da je imela SLS- SKD za tretjino več poslancev.

SLS- SKD je bila tako prisiljena v neko opozicijo znotraj koalicije (Zajc, 2002:76). Nesoglasja znotraj koalicije so se stopnjevala tudi zaradi različnih pogledov na spremembe volilnega sistema⁶. Ko je vlada julija 2000 brez vednosti predsednika SLS- SKD dr. Franca Zagožna sprejela sklep, da je v Sloveniji obstoječi volilni sistem neveljaven in da naj o nastalem položaju presodi t.i. Beneška komisija, je postalo jasno, kako globoka so nasprotja med strankami. SLS- SKD se je svojim koalicijskim partnerjem maščevala tako, da je na zasedanju parlamentarnega odbora za ustavne spremembe predsednik stranke podprl predlog LDS in se izgovoril, da se je stranka poskušala izogniti politični krizi (Prunk, 2002:157). Ko so spremembe volilnega sistema, ki so predvidevale le minimalne popravke in ohranitev obstoječega volilnega sistema, poslanci SLS- SKD glasovali tudi na seji državnega zbora, je koalicija pomladnih strank razpadla. Iz SLS- SKD sta izstopila podpredsednika stranke, Lojze Peterle in dr. Andrej Bajuk, ki sta konec julija 2000 ustanovila novo stranko z imenom Nova Slovenija (NSi). Program stranke je temeljil predvsem na krščansko konzervativnih temeljih in je jasno nakazoval, da stranka računa predvsem na podporo volivcev SLS- SKD (Zajc, 2002:76; Prunk, 2002: 157).

2.4.3 PARLAMENTARNA STRANKARSKA ARENA PO VOLITVAH 2000

Kljub nekoliko spremenjenim volilnim pravilom⁷ je v državni zbor leta 2000 vstopilo osem strank- vse stranke prejšnjega sklica in dve novi- NSi in presenečenje volitev SMS.

---

⁶ Ustavno sodišče Republike Slovenije je leta 1997 namreč razglasilo referendum o spremembi volilnega sistema za veljaven in na ta način omogočilo uveljavitev večinskega volilnega sistema. SLS- SKD večinski volilni sistem ni ustrezal, SDS pa je neomajno zagovarjala odločitev ustavnega sodišča.

⁷ Leta 2000 so volitve v državni zbor potekale po spremenjenem volilnem sistemu po katerem se je pri delitvi mandatov uporabljal Droopov količnik namesto Harejevega. Delitev mandatov po Droopovem količniku omogoča delitev mandatov neposredno v volilni enoti listom kandidatom in v nasprotju s Harejevim količnikom daje prednost strankam, ki so na volitvah uspešne. Tako je zagotovljena večja personalizacija volitev, ki povečuje vpliv volivcev na izvolitev kandidatov. Na drugi strani je ustavna sprememba volilnega sistema onemogočila strankam, da še naprej vplivajo na izvolitev poslancev in ukinita t.i. nacionalne liste. S povišanjem volilnega praga s 3, 4% na 4% pa je bil vstop v parlament onemogočen premajhnim strankam, ki bi z svojim vstopom v parlament ogrozile stabilnost parlamentarnega delovanja. (Zajc, 2002:78)

Burno politično dogajanje pred volitvami, sprememba oblasti, razpad koalicije Slovenija ter intenzivna ideološka nasprotja, ki jih je zaostrovala Cerkev, je povzročilo velike spremembe v volilni podpori nekaterim strankam. Največjo podporo volivcev je izgubila združena SLS- SKD, ki jo je podprlo le 9,5% volivcev, kar je okoli dve tretjini manj kot na predhodnih volitvah (Zajc, 2002; Prunk, 2002:158)

Tako velik padec volilne podpore stranki je rezultat izstopa SLS iz vladne koalicije zaradi združitve z SKD. Takojšen vstop stranke v novo vladno koalicijo in kasnejša razdružitve stranke, ko je nastala programsko sorodna NSi, ki jo je na volitvah podprlo 8,7 % glasov ter predvolilne kampanje, v kateri je stranka pokazala na identitetni manjko⁸, so povzročili da je stranka postala šele četrta najmočnejša stranka v Sloveniji (Zajc, 2002:80-81)

SDS je podprlo približno enako število volivcev kot na volitvah leta 1996- 15, 8% , kar je ponovno pokazalo na to, da ima stranka zelo disciplinirano volilno telo. Kljub temu so bili rezultati volitev za stranko neuspeh, saj je pretekli mandat končala kot vladna stranka. Toda prav zaradi zaključka preteklega mandatnega obdobja, ko je stranka želela vodilno vlogo v koaliciji in ko je s samovoljnimi potezami glede uveljavitve večinskega volilnega sistema dejansko povzročila razpad koalicije Slovenija, je rezultatsko stagnirala.

Prava zmagovalka volitev je bila LDS, ki jo je podprlo kar 36,2% volivcev. Zajc (2002:83) je mnenja, da je rezultat predvsem posledica strankine težnje po vzpostavitvi širšega družbenega konsenza in izogibanju političnim spopadom, ki bi brezkompromisno uveljavljali strankin program. Poleg tega stranka ni soglašala z ideološkimi delitvami političnega prostora, temveč je pokazala pripravljenost na povezovanje ne le z sorodnimi, ampak tudi z strankami drugačnih programskih izhodišč. Stranke, ki so koalicijsko sodelovale z LDS, so stranko sicer pogosto označile kot precej samovoljno, ki ji manjka politične kulture. Volilni rezultat LDS je bil tudi posledica nekajmesečnega opozicijskega

---

⁸ Na veliko identitetno krizo je opozoril tudi Zajc (2002:80), ki je prvotno SLS opredelil kot veliko bolj povezovalno in ideološko spremenljivejšo kot SKD. SKD je bila po njegovem mnenju svoj program gradila predvsem na nasprotovanju brezobzirnemu liberalizmu in ga v veliko večji meri vezala na preteklost.

statusa pred volitvami, ko je stranka imela čas razmisliti o svoji nadaljnji viziji in mirno pripraviti volilno strategijo.

Uspešnejša je bila tudi ZLSD z 12,1% podporo. Stranka je programsko prenovila svoje cilje, pomladila svoje članstvo in ga bolj povezala, kljub temu pa ni dovolj utrdila svoje identitete in ni dovolj prepoznavna kot leva stranka (Zajc, 2002: 82). Parlamentarni prag je ponovno prestopil tudi DeSUS, ki je nekoliko povečal delež glasov (leta 1996 je stranko podprlo 4,1% volilnih upravičencev, leta 2000 pa 5,1%). Stranka, ki se predstavlja kot ideološko neobremenjena stranka, je v svojem volilnem programu posebej izpostavila podporo narodno-osvobodilnemu boju in zavrnila vsako prevrednotenje zgodovine (Zajc, 2002: 84; Fink Hafner in Boh v Zajc, 2002:85). Glavni programski cilj stranke je sicer zastopati partikularne interese starejše generacije in si prizadevati za večjo kakovost življenja le- te, predvsem na področju socialnega in zdravstvenega varstva. Iz tega stališča je DeSUS dejansko skupina pritiska za interese upokojujencev (Lukšič, 2001:42).

Svoj volilni izid je nekoliko popravila tudi SNS, ki je ostro nasprotovala zvišanju volilnega praga za vstop v parlament. SNS je stranka precej kontraverznih stališč, saj so stališča stranke o nekaterih cepitvenih tematikah izrazito levosredinsko usmerjena, medtem ko je glede na odnos do slovenstva in nacionalne obrambe bližje desnici (Fink Hafner, 2002; Zajc, 2002).

LDS je imela pri sestavljanju nove koalicije povsem proste roke. Pretekle koalicije (1992 in 1996) je stranka sestavljala predvsem z namenom vzpostavljanja uravnoteženosti političnega prostora, zato so vlado sestavljale programsko različne stranke.

Po volitvah leta 2000 je LDS zavzela povsem drugačno taktiko, saj je želela doseči predvsem povečevanje moči, ki bi povsem oslabila opozicijo in ki bi omogočila neovirano izvedbo politično občutljivih projektov v skladu s svojimi interesi. K sodelovanju je povabila ZLSD in SLS- SKD, ki bi bila opozicijsko povsem izobčena. Z vključitvijo slednje v koalicijo je bila preprečena radikalizacija politike na desnici. V vlado je s podpisom sporazuma o sodelovanju vstopil tudi DeSUS, medtem ko je SMS na podlagi sporazuma

podprla kandidaturo dr. Drnovška za predsednika vlade, a ni imela statusa koalicijske partnerice. S podporo omenjeni kandidaturi je dobila zagotovilo za podporo mladinskim projektom (Zajc, 2002:88).

Leta 2002 je predsednik vlade in predsednik LDS dr. Janez Drnovšek kandidiral na volitvah za predsednika republike in po dveh krogih volitev zbral zadostno podporo volivcev za zasedbo navedene funkcije. Drnovšek je odstopil kot predsednik stranke, nasledil pa ga je Anton Rop, ki je prevzel tudi funkcijo predsednika vlade. Zdi se, da so predsedniške volitve in rezultat volitev sinonim za začetek volilne tekme. Z Ropovim nastopom kot predsednikom vlade se ni spremenila struktura vladne koalicije, kljub številnim pretresom. Nestrinjanje z vladno politiko do reševanja problema t.i izbrisanih in podpora interpelaciji zoper notranjega in zdravstvenega ministra je aprila 2004 povzročila izključitev SLS iz koalicije. Premier se je zaradi javno izražene podpore Zboru za republiko in zaradi nekaterih predhodnih konfliktov tri mesece pred volitvami odločil zamenjati tudi zunanjega ministra Dimitrija Rupla, ki je kasneje kandidiral na listi SDS. V času volilne kampanje so bile v ospredju iste teme kot v času od leta 2000 do leta 2004. Opozicija ga je izkoristila za interpelacijo zoper vlado zaradi neizpolnjenih obljub volivcem, kar je v javnost povzročilo bolj negativne kot pozitivne odzive.

2.4.4 PARLAMENTARNA STRANKARSKA ARENA PO VOLITVAH 2004

Rezultati volitev v državni zbor so, kot sem omenila že uvodoma, popolnoma spremenili strukturo moči v parlamentarni strankarski areni. V parlament je vstopilo sedem strank, med njimi nobena ni novinka, od strank prejšnjega sklica pa je iz parlamentarne arene izpadla SMS. Največ- 29,08% glasov je prejela SDS, LDS je bila druga z 22,8% volilno podporo. Med ostalimi strankami je svoj rezultat vidneje popravila SNS (iz 4,39% leta 2000 na 6,27%), medtem ko so vse ostale stranke, z izjemo NSi, ki je ohranila približno enako podporo, svojo pozicijo pokvarile. Aktualno vladno koalicijo poleg zmagovalke SDS sestavljajo NSi, SLS ter DeSUS.

3. VOLILNO VEDENJE

Povečano zanimanje za raziskovanje motivov za posamična dejanja, tudi volilna, se je v politični znanosti povečalo z uveljavitvijo t.i pristopa racionalnega izbora, ki se z analizami individualnega vedenja približuje k raziskovanju motivacije v politiki. Racionalni pristop k politiki teoretično izhaja iz ekonomije in posameznika obravnava kot temeljni dejavnik družbe, ki je v medsebojni interakciji z drugimi. Posameznik deluje zavestno in določa ter razvršča svoje interese tako, da se odloča za vedenje, ki povečuje njegove koristi. Downs je ekonomski pristop k politiki prenesel na polje volilne arene, pri čemer je volilna arena definirana kot ekonomski trg in volivci kot potrošniki, njihovo vedenje pa je usmerjeno racionalno (Della Porta, 2002: 21-3, 144).

Omenjeni pristop je med strokovnjaki doživel številne kritike. Della Porta (2002:23) navaja naslednje:

1. Zakonitosti ekonomskega trga ni mogoče prepričljivo prenesti na politično polje, saj po mnenju kritikov ne obstaja posrednik (na ekonomskem trgu ima to vlogo denar), ki služil ocenjevanju stroškov in koristi menjav gmotnih virov, informacij, simbolov in čustev.
2. Ekonomski pristop k politiki izpostavlja individualne interese volivcev, kar politiku onemogoča delovanje za skupno dobro. Osrednja pozornost ekonomskega pristopa k politiki je namenjena oblikovanju preferenc, ki so eksogenega izvora, kar je v nasprotju z bistvom politike, ki teži k oblikovanju preferenc z razdelavo kolektivne identitete.
3. Politika ne zadovoljuje posameznikovnih potreb, ampak jih modificira.
4. Nekateri kritiki ekonomskega pristopa k politiki so tudi mnenja, da informacije, ki jih posedujejo volivci ne zadostujejo za racionalno delovanje.

Volilno vedenje lahko opredelimo kot volitve v širšem smislu, saj odražajo politične opredelitve volilnega telesa. Običajno so te predstavljene v obliki števila glasov ali deleža glasov, ki jih je neka politična stranka prejela na volitvah (Kropivnik, 1993:29).

Analize volilnih rezultatov vključujejo dva osnovna vidika, in sicer analize volilne udeležbe in analize, ki pojasnjujejo volilne odločitve državljanov. Na odločitve volivcev vpliva več dejavnikov. Pečjak (1995:180-97) jih razdeli v štiri skupine in razlikuje sistemske, societalne, osebne in propagandne dejavnike. Sistemski dejavniki niso psihološkega in psihosocialnega izvora in se v glavnem nanašajo na volilno pravico in volilno kampanjo, predvsem trajanje le-te. Societalni dejavniki vključujejo družbene karakteristike kot so verska, narodnostna, regionalna pripadnost, poklic in bivališče in v nekoliko manjši meri tudi spol in starost. Societalni dejavniki po mnenju avtorja v zahodnih državah pojasnjujejo okoli osemdeset odstotkov volilnih odločitev, v novih demokracijah pa je ta odstotek manjši, ker si politične stranke še niso razdelile volilnega telesa in so prehodi med strankami pogostejši. Osebnostni dejavniki se nanašajo na osebnost kandidatov, ki kandidirajo na volitvah. Propagandni dejavniki se nanašajo na izvajanje volilne kampanje in učinke, ki jo ta povzroči na volivcih. Pogosto se kaže kot poglavitni dejavnik volilne izbire.

Do leta 1940 so razlage volilnega vedenja temeljile na opazovanjih strokovnjakov in so bile posledično pogosto rezultat subjektivnih zaključkov opazovalca samega. Razvoj znanstvenih javnomnenjskih raziskav konec štiridesetih in v začetku petdesetih prejšnjega stoletja, je pomenil prelomnico pri študijah volilnega vedenja, saj so omogočile raziskovanje povezav med skupinami volivcev in njihovih stališč do političnih tem, kandidatov in strank (Dalton, 2000:333).

3.1 TEORIJE VOLILNEGA VEDENJA

3.1.1 TEORIJA DRUŽBENO DETERMINIRANEGA PRISTOPA

Prve raziskave volilnega vedenja so bile izvedene v Združenih državah Amerike v štiridesetih letih prejšnjega stoletja, ko so Lazarsfeld, Berelson in Gaudet analizirali volilno vedenje Američanov ob predsedniških volitvah 1940 in predpostavljali, da na volilne odločitve odločilno vplivajo kratkotrajni vplivi (npr. volilna kampanja). Njihova predpostavka se je izkazala za napačno, saj so ugotovili, da so volilne odločitve rezultat predvsem volivčeve pripadnosti

družbenemu razredu pa tudi verske in etnične pripadnosti, ker se ljudje vedejo politično tako kot se vedejo družbeno. Avtorji so ugotovitve iz raziskav povezali v t.i teorijo družbeno determiniranega pristopa. Nekaj let kasneje so raziskavo razširili in v model vključili še socializacijske dejavnike ter izpostavili pomen interesa družbenega razreda za volilno vedenje. Interes določa identiteto družbenega razreda, ki le- tega povezuje z določeno stranko s pomočjo stikov med pripadniki razreda in stikov med družbenimi skupinami znotraj njega (Dalton, 2000:333; Denver in Hands, 1992: 6 -7).

Kljub temu, da so bile prve študije volilnega vedenja, ki so poudarjale vpliv družbenih dejavnikov na volilno izbiro, narejene v Združenih državah Amerike, se je vpliv teh dejavnikov pokazal tudi v Evropi. Prvim ameriškim študijam volilnega vedenja so v enaki smeri sledile tudi tovrstne študije v Evropi, predvsem v Veliki Britaniji. Tudi britanski raziskovalci so kot odločujoč dejavnik vpliva na volilno odločitev opredelili pripadnost družbenemu razredu in dodali, da imajo tudi drugi družbeni dejavniki kot so starost, spol, vera in regija pomembnejši vpliv. Odločujoč vpliv družbenega položaja volivcev utemeljujejo z dejstvom, da je delavski razred podpiral v večini laburiste, srednji razred pa v večini konservativce (Denver in Hands, 1992:8).

Beyme (1985:278-93) je proučeval družbena okolja strank. Ugotovil je, da imajo socialdemokratske stranke največjo podporo v delavskem razredu, še posebej v tistih okoljih, kjer je prisoten velik vpliv cerkve, npr. Avstriji, Belgiji in Skandinaviji. Manjšo volilno podporo imajo v okoljih, kjer so se oblikovale komunistične stranke, ki jih voli največ žensk, mladih volivcev in upokojencev. Kmečke in religiozne stranke imajo največjo podporo pri kmetih in neodvisnih volivcih, konzervativne, etnične, liberalne in ekstremno desne stranke pa pri neodvisnih, pri čemer je volilna baza etničnih strank in ekstremno desnih strank porazdeljena po vseh družbenih skupinah. Liberalne stranke imajo večjo podporo v urbanem okolju.

Beyme (1985: 278) in Dalton (2000: 335) sta ugotovila, da se vpliv razredne pripadnosti na volilne odločitve skozi čas zmanjšuje, ohranja se le v državah, kjer je razredni konflikt pomembnejši od verskih, etničnih in regionalnih razlik in v okoljih, kjer so bili verski, etnični in regionalni konflikti kasneje nadomeščeni z

razrednimi. V Skandinaviji, kjer verski in etnični konflikti niso prisotni, ima razredni položaj volivca še vedno velik vpliv na volilne odločitve državljanov. Drugače je npr. v državah južne Evrope, kjer na volilno obnašanje izrazito bolj vpliva verska pripadnost.

Družbene spremembe v zadnjih tridesetih letih so povzročile upad vpliva t.i. družbenih dejavnikov. Kaase (1996:241) navaja, da so v Nemčiji procesi družbenih sprememb dodobra pretresli zakoreninjeni milje in ošibili tradicionalne vezi med družbenimi skupinami in političnimi strankami. Družbene skupine, ki so bile v preteklosti v ospredju političnega dogajanja (npr. delavsko gibanje) so manjše in imajo manjši politični vpliv, kar vodi k večji volilni neopredeljenosti.

Vpliv družbenega položaja volivcev na volilno vedenje se je izkazal za manj pomemben dejavnik v vseh demokratičnih političnih sistemih, zato tudi drugje ni več mogoče sklepati, da delavski razred podpira leve politične stranke in srednji razred desne politične stranke. Upadel je tudi dejavnik vpliva religije, ki je posledica procesa sekularizacije, ki ločuje cerkev od države in jo oddaljuje od neposrednega vplivanja na volivce. Modernizacija je zmanjšala tudi vpliv regije na volilno izbiro. Regija se kot pomembnejši dejavnik kaže le v okolju z jezikovnimi in drugimi etničnimi konflikti, npr. v Belgiji, Kanadi, Veliki Britaniji. (Dalton, 2000:335)

Upad vpliva t.i. družbenih dejavnikov lahko pojasnimo iz dveh vidikov. Prvič, vezi med posameznikom in družbenimi skupinami so postale šibke. Potencialno lahko bistveno vplivajo le na volilne odločitve državljanov, ki so integrirani v tradicionalne razredne in verske družbene skupine. In drugič, tudi povezave med političnimi strankami in družbenimi skupinami so danes bistveno šibkejše. (Dalton, 2000:335-36)

3.1.2 MICHIGANSKI MODEL VOLILNEGA VEDENJA

Ugotovitve prvih raziskav volilnega vedenja, ki so predpostavljale bistven vpliv družbenih dejavnikov na volilno izbiro državljanov, je leta 1954 zavrnil Campbell s sodelavci, ki je na podlagi raziskave volilnega vedenja Američanov, ugotovil, da družbene značilnosti ne morejo razložiti volilnih odločitev državljanov, ker se narava posameznikove identifikacije z družbeno skupino spreminja počasi, če se dokončno sploh kdaj spremeni. Bolj kot družbeni dejavniki na volilno izbiro vplivajo psihološki dejavniki, ker so bolj neposredno povezani s političnimi odločitvami.

Campbell in sodelavci so tako povezali teorijo družbeno determiniranega pristopa s psihološkimi dejavniki in razvili t.i. michiganski model. Kot ključni element, ki vpliva na volilno vedenje državljanov, so izpostavili dejavnik identifikacije s stranko (angl. *party identification*), ki je rezultat posameznikove interakcije z družino, prijatelji, ipd. Identifikacija s stranko je priučena psihološka navezanost na stranko v smislu stalne podpore stranki na volitvah in se s časom krepi. Identifikacija s stranko je definirana kot dejavnik, ki na volilno vedenje vpliva dolgoročno in je v kratkotrajni interakciji z drugimi dejavniki - aktualnimi političnimi temami, dogodki povezanimi z volilno kampanjo, osebnostjo voditelja politične stranke in kandidata. Vsota vseh teh dejavnikov določa volilno vedenje.

Identifikacija s stranko je dominanten dejavnik volilnega vedenja, ki predstavlja nekakšen filter pogledov posameznika na svet politike, ki določajo interpretacijo in ocene političnega dogajanja (Denver in Hands, 1992:7; Dalton, 2000:333; Della Porta: 2002:143).

Beyme (1985:293-301) dejavnik identifikacije s stranko povezuje z večimi komponentami. Avtor ugotavlja, da je vpliv dejavnika identifikacije s stranko večji v dvo- in dvoinpol strankarskih sistemih, kjer je pozornost bolj usmerjena na politične osebnosti. V navedenih oblikah strankarskega sistema je volivec bolj identificiran s stranko kot v večstrankarskih sistemih, kjer je vloga posameznih kandidatov manjša in kjer je oblikovanje vlade bolj domena parlamentarnih strankarskih voditeljev. Za večino zahodnih demokratičnih

sistemov je značilno, da se identifikacija s stranko nanaša na pripravljenost igranja pomembnejše vloge v politiki. V državah, kot sta ZDA in Velika Britanija, kjer beležijo dolgotrajno upadanje vpliva identifikacije s stranko, se kaže tudi upadanje volilne udeležbe. Identifikacija volivcev s stranko je odvisna tudi od zaupanja v politični sistem, ki je različno med podporniki vladnih in podporniki opozicijskih strank. Slednje seveda ne pomeni, da podporniki opozicijskih strank zaradi bolj kritičnega odnosa do političnega sistema kažejo manjšo pripravljenost na identifikacijo z nasprotno stranko, ampak implicira na dejstvo, da so podporniki močnejših opozicijskih strankah, ki so ostre nasprotnice obstoječih vladnih strank, bolj identificirani s stranko in tudi bolj volilno disciplinirani. Omenjeno lahko pomembneje vpliva na rezultate volitev predvsem takrat, ko je volilna udeležba nizka.

Michiganski pristop k raziskovanju volilnega vedenja je izhodišče tudi za sodobne raziskave volilnega vedenja. Že omenjene velike družbene spremembe v demokratičnih političnih sistemih, ki so povzročile razvoj postindustrijskih družb, so zahtevale rekonceptualizacijo modela. Osrednje gonilo družbe je postalo znanje, kar je povzročilo tudi transformacijo družbene strukture. Izboljšanje izobrazbene strukture, povečana geografska mobilnost in urbanizacija, so vplivale tudi na kontekst oblikovanja volilnih odločitev. Te spremembe so se še dodatno potencirale z ekspanzijo množičnih medijev, ki je izboljšala informiranost ljudi, omogočila informiranost o širšem spektru političnih tem in poudarila same kandidate ter omogočila medijsko bolj podprte volilne kampanje (Dalton, 2000:335-36).

Podoben trend kot pri raziskovanju volilnega vedenja na podlagi družbenih determinant se je pokazal tudi pri povezovanju identifikacije s stranko in volilne izbire, ki je deloma tudi posledica spremenjene družbene funkcije političnih strank. Številne prvotne funkcije političnih strank so prevzele interesne skupine in lobiji, medtem ko imajo množični mediji stalno kontrolo nad delovanjem strank. Prav ekspanzija množičnih komunikacij je povečala zmožnost sodobnega volivca, da oblikuje svojo volilno odločitev neodvisno od tradicionalnih političnih izhodišč. Družbene spremembe so se odrazile v spoznanju, da privrženost neki stranki postala bolj »kumulacija preteklih

izkušenj«, saj so državljani svojo podporo očitno prenašali med različne stranke (Dalton, 2000:336).

Slednje ugotavlja tudi Beyme (1985:297-301), ki pa opominja, da se je v Evropi tovrstno posploševanje izkazalo za preuranjeno iz večih razlogov, ki izhajajo iz povezav dejavnika identifikacije s stranko in drugih dejavnikov volilnega vedenja ter povezav dejavnika identifikacije s stranko z značilnostmi strankarskega sistema. Kljub temu se strinja, da je volilna odločitev vse bolj posledica stališč stranke do konkretnih družbeno-političnih tem in dodaja, da je pri proučevanju dejavnikov volilnega vedenja potrebno upoštevati tudi tipe volivcev⁹.

Tudi Della Porta (2002:143) opozarja na ugotovitve raziskav, ki kažejo na krčenje zvestega volilnega telesa, ki je vezano na identifikacijo državljanov s stranko in na povečan delež neodvisnih volivcev, tj. volivcev, ki niso poistoveteni z nobeno stranko posebej in ki na volitvah prehajajo med strankami. Avtorica se pri tem sklicuje na nekatere raziskave michiganske šole, ki so pokazale na zmanjševanje zvestobe volivcev eni stranki. Slednje kaže na dvoje: prvič, določena politična vprašanja prevladujejo nad poistovetenjem volivca s stranko in drugič, zmanjševanje zvestobe volivcev eni stranki je posledica generacijskih sprememb, saj so raziskave pokazale, da so mladi volivci, ki se v družbo vključujejo od šestdesetih let prejšnjega stoletja manj čustveno navezani na neko politično stranko in da volijo glede na stališče, ki ga imajo stranke do vprašanj, ki jih zadevajo.

Analitiki so v skladu z omenjenimi novimi spoznanji izpeljali, da so državljani bolj racionalni in bolj usmerjeni v probleme in tematike, kot sta to predvidevala teorija družbeno determiniranega pristopa in michiganski model in zaključili, da so volilne odločitve bolj rezultat volivčeve evalvacije političnih dejanj in kandidatov. Koncept racionalnega volivca implicira dejstvo, da se povečuje delež kritičnih volivcev, ki razsojajo dosežke politikov preden oddajo svoj glas in izberejo tisto, ki najbolj ustreza njegovim željam. Večina volivcev v postmoderni

---

⁹ Razlikuje med strankarskimi aktivisti, ki so močno vpleteni v politično dogajanje in pri katerih je stopnja identifikacije visoka; pasivnimi volivci, ki so popolno nasprotje aktivistov; individualisti, ki se sicer zelo zanimajo za politično dogajanje, a se ne identificirajo z nobeno stranko posebej in ritualisti, ki se za politično dogajanje ne zanimajo, a so močno naklonjeni eni stranki.

dobi sprejema svoje volilne odločitve brez naslanjanja na družbeno- skupinske ali strankarske vezi. Volilno vedenje temelji predvsem na stališčih do konkretnih političnih problemov in tem ter tudi na podlagi podobe kandidatov, na kar so pokazale tudi analize, ki so ugotovljale upad vpliva tradicionalnih dejavnikov. Z upadanjem vpliva tradicionalnih dejavnikov je namreč ekvivalentno sorazmerno rasla stališčno pogojena izbira (angl. *issue voting*) in vpliv naklonjenosti kandidatu (angl. *candidate orientation*) na volilno vedenje (Dalton, 2000:334-38; Denver in Hands, 1992:9; Della Porta, 2002:144).

Dejstvo, da so bile teorije volilnega vedenja izpeljane na podlagi raziskav v zahodnih demokracijah, je sprožilo številna ugibanja ali je predvladujoče pristope k proučevanju volilnega vedenje mogoče prenesti tudi na volilno polje v novih demokracijah. V zvezi s tem Dalton (2000:338) ugotavlja, da lahko volilno vedenje v omenjenih političnih sistemih pojasnimo v enaki smeri kot na Zahodu in da so tovrstni trendi pričakovani le v času vzpostavljanja strankarskega sistema. Veliko število strank in slabo oblikovane politične strategije strank so značilnosti vzpostavljajočih se strankarskih sistemov v novih demokratičnih sistemih, zato so volilne podpore v času tranzicije pogosto prehajale med strankami. Avtor še navaja, da so tudi volivci v omenjenih političnih sistemih pod vplivom globalnih medijev in da lahko volilno vedenje tudi v le- teh zmeraj bolj pojasnujemo z predvladujočimi dejavniki v tradicionalnih demokracijah. V kolikšni meri pa je odvisno od specifičnosti sistema samega.

3.1.3 MODEL STALIŠČNO POGOJENE VOLILNE IZBIRE

Raziskovanje volilnega vedenja na podlagi stališč volivcev do političnih dejanj izhaja neposredno iz koncepta identifikacije s politično stranko in je rezultat novjših ugotovitev, da kratkotrajni dejavniki predvladujejo nad dolgotrajnimi dejavniki volilnega vedenja.

Ko je v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja v Veliki Britaniji prišlo do nestabilnosti političnega sistema in ko je moč največjih strank začela drastično upadati, sta padli tudi do tedaj predvladujoči paradigmi, ki sta volilno izbiro

pogojevali izključno družbeno in na podlagi identifikacije s stranko. Pod vtisom zavedanja, da so v ospredju družbenega zanimanja nove tematike (npr. ekološka vprašanja, človekove pravice,...), ki so predmet političnih razprav, sta Crewe in Sarlvik raziskala politična stališča volivcev in jih povezala z ocenami strankinega delovanja. Razvila sta model stališčno pogojene volilne izbire (angl. *issue voting*). Volilno vedenje sta opredelila kot rezultat racionalne izbire volivca, ki je posledica večje politične zavesti, večje medijske pozornosti do politike in ideoloških razhajanj (Denver in Hands, 1995:9-10).

Raziskava Crewa in Sarlvika (1983, v Denver in Hands, 1996:185-97) je temeljila na šestih vprašanjih, na katera so bili možni trije odgovori, pri čemer je ena možnost izražala stališče konservativcev in druga možnost stališče laburistov. V analizo je bila vključena tudi možnost, da se anketiranec ne opredeli do vprašanja. Vprašanja so vključevala naslednje teme: nezaposlenost, plačna politika, Evropska gospodarska skupnost, imigracija in odnosi med rasami, zakonodaja o gospodarskih združenjih ter davčna politika in javni servisi. Večina vprašanj se je torej nanašala na teme, ki se državljanov neposredno dotikajo.

Analitiki se pri analizah vpliva stališč na volilno vedenje naslanjajo na različne koncepte, pri čemer prevladujejo ideološke determinante. Ranney (1996:196) v zvezi s tem navaja, da so analize volilnega vedenja pokazale, da bolj ko so stališča političnih strank ideološko konotirana in bolj ko so volivci identificirani s stranko, bolj predvidljiva so njihova stališča do političnega dogajanja.

Tudi kritike modela stališčno pogojene volilne izbire so temeljila na podobnih argumentih. V ospredju sta predvsem kritiki Heatha, Curtica in Jowella (1985, v Denver in Hands, 1996: 208-18) ter Rosa in McAllistarja (1986, v Denver in Hands, 1996:219-29). Prvi so ponudili model ideološko pogojene volilne izbire, ki se naslanja tudi na razredni položaj volivcev. Drugi so trdili, da volivci delijo enaka politična načela, kar je posledica vseživljenjskega učenja.

Denver in Hands (1995:172-73) ugotavljata, da so modeli, ki volilno vedenje razlagajo na podlagi načel in ideologije v Veliki Britaniji doživeli večjo podporo kot stališčno pogojeni model Crewa in Sarlvika, kar poimenujeta vračanje k

michiganskemu skepticizmu, ker kaže na podcenjevanje znanja volivcev, sposobnosti razmišljanja in sposobnosti oblikovanja objektivne ocene konkretnih političnih dejanj. Menita, da nobeden od modelov, ki skušajo zavrniti model Crewa in Sarlvika ni prepričljiv in da sta oba modela pravzaprav dve strani iste medalje ter da so raziskovalci v bistvu postavili isti model kot Crewe in Sarlvik in politične probleme nadomestili z načeli. Analize sta preverila tudi empirično in pri tem nista našla nobenih dokazov, ki bi pritrjevali kritikom, zato menita, da modela stališčno pogojene volilne izbire ni mogoče opustiti in ga nadomeščati z modeli, ki temeljijo izključno na ideologiji in načelih.

Kriterije, ki jim mora zadostiti nek politični problem, da vpliva na volilno izbiro, so opredelili avtorji koncepta identifikacije s stranko. Definirali so tri pogoje. Prvič, volivci se morajo zavedati obstoja problema in imeti mnenje o njem; drugič, zadevati mora volivce in tretjič, volivci morajo prepoznati stališče stranke ali kandidata do problema in zavzeti pozicijo, ki mu je čimbližje. Z zadovoljevanjem teh treh pogojev mora politična tema doseči čimširšo množico ljudi, ker lahko le tako doseže vpliv na volilne rezultate (Ranney, 1996:196).

Po svoji splošni definiciji je politični problem sporno vprašanje, o tem kaj naj vlada naredi ali ne naredi in predstavlja konflikt med političnimi strankami zaradi stališč do neke teme (Ranney, 1996:189). Vsak politični problem ne povzroča konflikta med političnimi strankami, zato se je več avtorjev ukvarjalo s klasifikacijo političnih tem na podlagi omenjenega kriterija. Večina politične teme razvršča v dve skupini. Prve so t.i teme odnosa (angl. *position issue*), ki javnost delijo na privrženca in nasprotnike (npr. javna poraba, legalizacija mehkih drog, umetna prekinitev nosečnosti, ...). Druga skupina političnih tem so t.i valentne teme (angl. *valence issue*), ki neposredno zadevajo državljane (npr. zdravstveno varstvo, socialna politika, nacionalna varnost,...), zato se njihova evalvacija nanaša neposredno na vladne (in tudi opozicijske) akcije. Volivčeva evalvacija teh tem je lahko pomemben kriterij volilne odločitve, ker volilno izbiro državljanov, kadar je ta pogojena stališčno, na splošno bolj determinirajo tematike, katerih učinke državljani izkusijo na lastni koži (Dalton, 2000:337).

Pri obeh vrstah političnih tematik se je raziskovanje usmerilo v proučevanje načinov pridobivanja informacij na podlagi katerih volivci zavzemajo pozicijo do

nekega političnega vprašanja. Kot ugotavlja večina strokovnjakov se volivci informirajo po bližnjicah in se osredotočajo na teme, ki jih bolj zanimajo in ki jih bolj neposredno zadevajo. Pri tem njihove preference ne temeljijo samo na informacijah, ki jih pridobijo iz medijev, ampak so njihov vir pogosto prijatelji in druge družbene skupine (Dalton, 2000:337).

Raziskovalci volilnega vedenja so veliko pozornosti namenili tudi ekonomskim kriterijem volilne izbire, ki povečujejo pomembnost makro- in mikroekonomskih tem, kar je posledica ugotovitev, da so v času gospodarske stagnacije vladajoče stranke bistveno bolj ranljive kot v času gospodarskega napredka. Vprašanja, ki se odpirajo na tem segmentu vključujejo razmišljanje, ali volivci politične probleme ocenjujejo z vidika lastnega ekonomskega položaja (t.i. egocentrično voljenje) ali je ta ocena rezultat percepcije makroekonomske situacije (t.i. sociotropsko voljenje). Kot kažejo raziskave evalvacija volivcev bolj sledi markoekonomskemu položaju, kar spet odpira novi podsegment raziskovanja in sicer, ali je ta ocena posledica preteklih markoekonomskih dogajanj ali pričakovanj v prihodnosti (Dalton, 2000:337).

Raziskovanje stališčno pogojene volilne podpore je kompleksno, predvsem zato, ker še vedno ni popolnoma jasno, v kolikšni meri so stališčne preference odvisne od poistovetenja s stranko. Večina analitikov se iz tega razloga osredotoča predvsem na raziskovanje stališčnih preferenc tistega dela volilnega telesa, ki v času od enih do drugih volitev prehaja med strankami (Franklin v Denver in Hands, 1996:199).

3.1.4 VOLILNA PODPORA POGOJENA Z NAKLONJENOSTJO KANDIDATU

Osebnost in podoba kandidata je kompleksen konstrukt, vpliv tega na volilne odločitve pa je možno analizirati na različne načine. Iz razpoložljive literature je mogoče ugotoviti, da vpliv dejavnika naklonjenosti volivca kandidatu (angl. *candidate orientation*) razlaga vsak avtor po svoje glede na svoje strokovne preference, česar ne moremo trditi za druge dejavnike volilnega vedenja. Smer raziskovanja pri teh dejavnikih je približno enaka, medtem, ko je obravnava

naklonjenosti volivca kandidatu vključuje številne različne parcialne vidike, ki skupaj omogočajo jasnejši pogled na volilne odločitve kadar jih obravnavamo s pomočjo tega dejavnika.

Dejavnik je najpogosteje obravnavan s psihološkimi in komunikološkimi koncepti. Psihološki se nanašajo na teorije o osebnosti voditelja in karizmatične osebnosti, komunikološki pa vpliv osebnosti kandidata na volilne odločitve v največji meri obravnavajo v smislu trženja kandidata in se najpogosteje osredotočajo na čas volilne kampanje. Pri tem velja omeniti, da se oba omenjena pristopa močno prepletata.

Termin 'z naklonjenostjo kandidatu pogojena volilna podpora' se nanaša na volivčeva mnenja o kandidatovih kvalitetah, ki so ločena od njegove privrženosti stranki in njegovih stališčih o tematikah¹⁰. Naklonjenost volivca kandidatu nikoli ni edini dejavnik, ki ga je potrebno upoštevati pri razlagi volilne podpore in pogosto tudi ne igra posebej pomembne vloge. Vpliv naklonjenosti volivca kandidatu na volilno vedenje determinirajo številni vplivi, ki vključujejo zavest volivcev, tip volitev, situacijo v državi. Osebnost kandidata močneje vpliva na volivce, kadar se volilna izbira nanaša neposredno na kandidata, kadar volivci izbirajo med dobro poznanimi kandidati in kadar je kandidat volivcem medijsko dobro poznan. Na rezultate volitev pomembneje vpliva v predsedniških demokracijah, kjer volivci neposredno volijo najvišjega predstavnika izvršilne veje oblasti. Vpliv obravnavanega dejavnika na volilno vedenje se kot vse pomembnejši kaže tudi v parlamentarnih demokracijah, kjer volivci svojo pozornost usmerjajo na osebnost voditeljev strank (Ranney, 1996:197- 99).

S slednjim soglaša tudi Dalton (2000:337-38), ki obenem tudi ugotavlja, da se vpliv osebnosti kandidata na volilne rezultate povečuje, kar pojasnjuje podobno kot Crewe in Sarlvik razlagata stališčno pogojeno volilno izbiro. Povečana informiranost volivcev je povzročila tudi racionalno in vrednotno usmerjeno

---

¹⁰ Ranney (1996:197) dejavnik s primerom razlaga: kadar so ameriški volivci volili Clintona, ker je demokrat, je primarni dejavnik volilne podpore identifikacija s stranko; če so ga volili, ker je podpiral pravice žensk do splava, je volilna odločitev odločilno stališčno pogojena; če pa so ga volili, ker so menili, da je inteligen in napreden, lahko njihovo volilno izbiro razložimo z dejavnikom naklonjenosti kandidatu.

oceno osebnosti kandidata, ki ne temelji na zgolj na zunanjem videzu, temveč tudi na kandidatovih sposobnostih in stališčih do neke politične teme.

Prvotne študije volilnega vedenja, ki so obravnavale tudi vpliv naklonjenosti volivcev neki politični osebnosti, so kot ključen segment navajale kandidatovo zunanjo podobo. Sodobne študije tovrstna razmišljanja odklanjajo zaradi, v tej nalogi večkrat omenjene, predpostavke o vrednotno in racionalno usmerjeni volilni odločitvi. Večina novejših študij pri obravnavi dejavnika sledi Daltonovi opredelitvi in vključuje vidik sposobnosti kandidata, njegovih preteklih dosežkov in tudi psiholoških faktorjev, ki vključujejo predvsem sposobnost mobilizacije množice.

Pečjak (1995:193) ugotavlja, da je vpliv osebnosti kandidata na volivce med vsemi dejavniki volilnega vedenja najmanj jasen. Meni, da je osebnost kandidata predvsem konstrukt medijev, kljub temu, da je včasih lahko tudi odločilen dejavnik. S slednjim se ne strinjata Kropivnik in Zatler (2002:260), ki dejavnik naklonjenosti volivcev strankinemu voditelju opredeljujeta kot eden najpomembnejših dejavnikov novejših proučevanj volilnega vedenja.

Pečjak (1995:193) dejavnik naklonjenosti volivcev kandidatom veže predvsem na volilno kampanjo in na vedenje kandidata v tem času. Pri tem navaja tudi lastnosti uspešnega kandidata. Ta naj bi bil dober retorik, topla in zmerno dominantna oseba, odločen in ravno prav radikalen ter konzervativen. Volivčev odnos do kandidata je v veliki meri odvisen tudi od volilnega telesa in prevladujočih družbenih razmer. Profil osebnosti politika, ki je posebej uspešen v neki družbi, je odvisen predvsem od lastnosti političnega sistema. V demokratičnih sistemih so uspešnejše kooperativne in prilagodljive osebnosti, v avtokratičnih pa dominantne. Osebnost politika je pogojena tudi kulturno in zgodovinsko in poteka dvostransko. Kultura in zgodovina na eni strani oblikujeta voditelja in na drugi strani vplivata na nacionalni značaj ljudstva, ki ga izbere za svojega predstavnika. Pri izbiri političnega kandidata je pomembna tudi priložnost za uspeh, ki je politiku dana takrat, ko se znajde ob pravem času na pravem mestu (Pečjak, 1995:61-62).

Geer (v Vreg, 2002:77-78) izpostavlja še nekatere dodatne vidike, ki vplivajo na osebne lastnosti političnega kandidata in njegovo izvolitev, ki so povezane s tehnološkim razvojem. Omenja predvsem vpliv množičnih medijev na izražanje določenih osebnostnih lastnosti kandidata, ki se nanašajo na retorične sposobnosti politika in sposobnost neverbalne komunikacije ter vpliv javnomnenjskih raziskav, ki so pomembnost določenih osebnostnih lastnosti nadomestile z drugimi¹¹.

Lastnost uspešnega političnega kandidata, ki lahko pomembneje vpliva na volilno vedenje državljanov in ki jo posredno izpostavljata tako Ranney (1996:197) kot tudi Dalton (2000:338), je verodostojnost, ki jo lahko pojasnimo s tremi komponentami: strokovnostjo, zanesljivostjo in, v nekoliko manjši meri, dinamičnostjo.

Strokovnost politika se kaže v njegovih dosežkih v preteklosti in se reflektira skozi pripravljenost in predstavljanjem znanja o določeni temi, ki temelji na njegovih osebnih prepričanjih in poznavanju problematike. Volivci strokovnost predsednikov ocenjujejo na podlagi njihove vojaške odločnosti, nadzora nad podrejenimi, svetovne prisotnosti in na podlagi njihove dinamičnosti, kar implicira na to, da je verjetnost ponovne izvolitve predsednikov in politikov na vrhu oblasti večja.

Zanesljivost politika se kaže v zaupanju volivcev, ki zahteva uporabo neverbalnih, neosebni in institucionalnih sporočil in je v veliki meri odvisna tudi od socialnih značilnosti politika. Volivci bolj zaupajo tistim politikom, ki izhajajo iz iste socialne skupine in še bolj izrazito tistim, ki izhajajo iz iste referenčne skupine.

Dinamičnost vključuje tiste osebne lastnosti politika, ki se nanašajo na njegov slog nastopanja in je povezana z njegovo kompetentnostjo. Način govora lahko politika prikaže kot inteligentnejšega in objektivnejšega.

---

¹¹ Zmanjšal se je pomen dobrih argumentov, predanost političnim prepričanjem in pomen dobrega instinkta. Lastnosti postmodernega političnega kandidata se v tem smislu nanašajo na prilagajanje in prikrejevanje političnih izjav meritvam javnega mnenja, ki zaradi objektivnejših ocen percepcij odnosa državljanov do političnih tem ožijo prostor za razpravo (Geer v Vreg, 2002:77-78).

Dinamičnost je tesno povezana tudi s karizmo in imidžem politika, ker se nanaša na občudovanje in poistovetenje državljanov s politikovo privlačnostjo, močjo in energijo. Politikova dinamičnost mora biti rezultat njegovih spontanih reakcij, vsako pretirana reakcija, ki se izkaže v politikovem nastopu ima lahko namreč potencialno negativen učinek. Posebno pozornost pri obravnavi dinamične komponente osebnostnih lastnosti politika zasluži populistično nastopanje, pri katerem se politik obrača neposredno na množice, s pojavljanjem na mitingih in shodih. Populistični politik je determiniran s karizmo in govornimi sposobnostmi, ki so prilagojene potrebam ljudi (Vreg, 2002:77-81; Ule in Kline 1996 v Vreg, 2002, 80-81; Larson 1998 v Vreg, 2002: 81; Davis 1992 v Vreg, 2002: 80).

Druge lastnosti, ki naj bi jih imel politični kandidat, če želi uspeti na volitvah se nanašajo predvsem na njegove zunanje lastnosti.

Voditelj neke stranke je pravzaprav kumulacija strankinih političnih idej in stališč, poseblja njen program in ideologijo. Navedena trditev je v nasprotju z marketinškimi percepcijami političnega procesa, ki so usmerjene na javno podobo kandidata in ki stranko ter njen program zapostavljajo. V ospredju tovrstnih teorij je ustvarjanje javnega imidža političnega kandidata, ki ga Vreg (2002:74) definira kot »javni zasebni jaz, ki je konstruiran s pomočjo stalne prisotnosti in kroženja v medijih«.

»Prizadevanje po doseganju željene podobe kandidata zahteva veččino projiciranja identitete, ki se ustvarja in prezentira skozi politično osebnost in imidž s pomočjo strokovnjakov za odnose z javnostmi. Imidž kandidata ni avtentični izraz njegove osebnosti, ampak je konstrukt družbene narave, osebnost kot prezentacija, ki se vzdržuje le v odnosu z drugimi, v družbeni interakciji. Ustvarjanje imidža je komunikacijski proces oziroma njegov rezultat, osebnost- oblikovanje političnega karakterja- pa produkt interakcije, ki se predstavlja, prezentira, upravlja« (Šadl, 1993:97). »Imidž nekega politika ni dejanska podoba politika, je nasprotje stvarnosti« (Verčič v Vreg, 2002:74).

Pri ustvarjanju vtisa na volivcih je za političnega kandidata ključna pristnost, kar pogosto zahteva tudi sposobnosti igre na odru, ker imidž kandidata nima nujno

tudi temeljev v njegovih realnih lastnostih. V tem smislu je politično prizorišče gledališče, obnašanje in mehanizmi značilni za ta prostor pa so značilni zlasti za obdobje volitev (Šadl, 1993:97-98).

Navedeno dejstvo sicer pomen osebnosti kandidata veže na obdobje predvolilnih kampanj, a ga lahko umestimo tudi na politično prizorišče nasploh.

Šadlova (1993:98-99) pri analizi upravljanja z vtisi volivcev na podlagi osebnosti kandidatov izhaja iz Goffmanovega koncepta, ki posameznika obravnava kot igralca. Goffmanova temeljna ugotovitev je, da imajo posamezniki in skupine številne motive, interese in cilje, ki določajo njihovo prizadevanje po usmerjanju in nadzorovanju vtisov občinstva skozi vsakdanjo interakcijo. Posameznik prezentira svoj imidž za doseganje koristi. V tem smislu je prezentacijsko vedenje posameznika strateško sredstvo. S promoviranjem samega sebe poskušajo politični akterji vplivati na ocenjevanje in oblikovanje mnenj občinstva o samemu sebi, kar je povezano z nadzorom nad percepcijami volivcev in ustvarjanjem obnašanja občinstva, ki je v skladu s ciljem posameznika, kar pomeni, da morajo politični akterji ustvarjati svoj pozitiven imidž, ker to povečuje možnosti za pozitivne percepcije občinstva. Goffman v zvezi s tem govori o idealizaciji, ki jo definira kot » poudarjanje dejstev, lastnosti, dejavnosti ali motivov, ki so združljivi z opravljanjem določene vloge in ustvarjanjem vtisa o sveti združljivosti med človekom in njegovim poklicem« (v Šadl, 1993:98). Pri ocenjevanju političnih akterjev ima na volivce učinek tudi negativen imidž, ki se ustvarja z orodji negativne politične propagande, z namenom diskreditacije političnega nasprotnika. Negativna propagandna dejavnost ima lahko tudi nasprotni učinek in sicer tako, da občinstvo akcij propagandista ne odobrava, kar oslabi njegov imidž. Goffman (v Šadl, 1993:99) kot pomembno prezentacijsko sredstvo navaja tudi neverbalna sporočila, ki se nanašajo predvsem na pojavnost in stil kandidata in ki naj bi bila usklajena z verbalnimi sporočili. Argyl (v Šadl, 1993:100) ugotavlja, da je izvolitev političnega kandidata vsaj delno odvisna od njegove javne podobe ne glede na politiko, ki jo zagovarja sam oz. stranka, ki ji pripada. Gronbeck (v Šadl, 1993:100) je še jasnejši z ugotovitvijo, da je edino, kar poznamo, kandidatova javna podoba, ki je posledično edina osnova za volilno odločanje; s tem ko se odločimo za enega

kandidata namesto za drugega se odzivamo na simbole, ki jih oba kandidata sporočata in ki so medijsko upodobljeni.

Volilna podpora pogojena z naklonjenostjo volivca kandidatu torej sledi predvsem tržnim mehanizmom, ki imajo za podlago psihološke lastnosti posameznika. Te ne vključujejo samo ocene političnega kandidata na podlagi njegovih sposobnosti, ampak percepcijo njegove celotne osebnosti, torej tudi njegovega zunanega videza in stališč do družbenih problemov. Iz tega vidika je naklonjenost volivcev političnemu kandidatu vse bolj produkt marketinških strategij, ki pa niso v ospredju le v času pred volitvami, ampak so vseprisotne. Ta trend je rezultat potrošniške naravnosti družbe, ki se v vse večji meri seli tudi na polje politične arene. Ranney (1996:158,197) tovrsten način nabiranja volilnih glasov v Evropi poimenuje amerikanizacija politike.

3.2 SINTEZA UGOTOVITEV NA PODLAGI TEORIJ VOLILNEGA VEDENJA

Obravnavani dejavniki volilnega vedenja so v večji meri utemeljeni na podlagi raziskav ameriškega in britanskega političnega prizorišča, kjer se v zadnjih letih kaže povečan vpliv stališčne usmerjenosti volivcev in usmerjenosti volivcev h kandidatom. Kljub temu jih na splošno lahko preslikamo v večino demokratičnih sistemov, vključno z t.i novimi demokracijami.

Družbeno determiniran pristop k razlagi volilnega vedenja predvideva, da državljani volijo na podlagi svojega družbenega položaja in vpetosti v etnične skupine ter regijske pripadnosti. Družbene karakteristike volivcev imajo pri njihovih volilnih odločitvah zmanjšan pomen, ki je posledica družbenih sprememb v zadnjih tridesetih letih, predvsem urbanizacije, večje mobilnosti državljanov in ekspanzije množičnih komunikacij. Kot pomembnejše se kažejo le v okoljih, kjer so tradicionalni konflikti, pogojeni razredno, etnično in versko, še vedno značilnost političnega sistema. Omenjena spoznanja zavračajo Pečjakovo trditev, da je v zahodnih demokracijah osemdeset odstotkov volilnih odločitev mogoče pojasniti z vidika societalnih dejavnikov.

Študije volilnega vedenja so se iz navedenih razlogov usmerile k povezovanju volilnih odločitev in navezanosti volivcev na neko stranko, pri čemer se je dejavnik sprva razlagal kot produkt politične socializacije. Predvsem sodobni kritiki te razlage ne sprejemajo, ker menijo, da samo politična socializacija ne more odločilno določati volilnega vedenja, ker je dolgotrajen in stalen proces. Iz tega vidika identifikacija s stranko ne more biti samo posledica politične socializacije, ker ne pojasnjuje prehajanj volivcev med strankami. Koncept identifikacije s stranko se je zato vse bolj povezoval s stališči stranke do konkretnih političnih dogajanj in evalvacijo teh s strani volivcev, ki je lahko povezana tudi z naklonjenostjo volivca določenemu kandidatu.

Pri raziskovanju volilnega vedenja na podlagi stališčne usmerjenosti volivcev strokovnjaki izhajajo iz različnih konceptov. Nekateri pri analizi uporabljajo stališča volivcev do dejanj političnih akterjev, drugi koncept razširjajo na načela volivcev in ideološke preference. Volilno odločitev bolj oblikujejo t.i. valentne teme, tj. tiste politične teme, ki volivce neposredno zadevajo in ki so posledica izkustva.

Naklonjenost volivcev kandidatom se v parlamentarnih demokracijah navezuje na voditelje političnih strank, ki so osrednja figura za predstavljanje programskih in ideoloških idej stranke. Te analize so v ospredju pri marketinških pristopih k raziskovanju volilnega vedenja, ki izhajajo iz zakonitosti ekonomskega trga in jih prenašajo na politično areno. Pomankljivost marketinških pristopov je, da pretirano poudarjajo zunanjo podobo političnega kandidata in akterjeve sposobnosti in pretekle dosežke prikazujejo le v skladu s tem. Drugi pristopi k analizam volilnega vedenja na podlagi volivčeve naklonjenosti kandidatu poudarjajo predvsem percepcijo sposobnosti političnega kandidata in njegove pretekle dosežke.

Kljub temu, da analize kažejo na upad vpliva družbenih dejavnikov in dejavnika identifikacije s stranko, raziskovalci tradicionalna izhodišča še vedno uporabljajo kot bistvena pri raziskavah volilnega vedenja specifičnih skupin volivcev, pri katerih se kažejo ohranjene vezi s tradicionalnimi družbenimi skupinami in močna čustvena navezanost na preferirano stranko.

Sintezo lahko sklenem z ugotovitvijo, da volilnega vedenja nikoli ne moremo pojasniti samo z enim dejavnikom in da ga težko pojasnimo v celoti tudi, če pri tem upoštevamo vse obravnavane vplive. Ti nam sicer lahko služijo pri pojasnitvi bistvenih značilnosti volilnega telesa, težko pa razložimo specifikke, ki izhajajo iz človekove notranjosti.

K raziskovanju volilnega vedenja je potrebno pristopiti multiplo in upoštevati vse dosedaj raziskane vidike, pri čemer se zdi, da je raziskovanje na podlagi družbeno determiniranega pristopa še najmanj kompleksno.

4. ŠTUDIJA PRIMERA: PARLAMENTARNE VOLITVE 2004

4.1 NAČRT ANALIZE

Pri analizi volilnega vedenja na parlamentarnih volitvah 2004 bom izhajala iz dosedanjih analiz volilnega vedenja v Sloveniji. Na podlagi ugotovitev teh analiz bom definirala volilno usmerjenost slovenskih volivcev. Podrobneje se bom ukvarjala s stališči državljanov do konkretnih političnih tem in z naklonjenostjo volivcev strankarskemu voditelju. Pri tem se bom osredotočila na identifikacijo razlik na osi LDS- SDS, ker menim, da je osrednje strankarsko tekmovanje potekalo med tema dvema strankama. Pri analizi si bom pomagala z identifikacijo osrednjih političnih vprašanj obdobja od leta 2000 do leta 2004 in stališča volivcev opazovala na podlagi obstoječih javnomnenjskih raziskav. Politične probleme bom na podlagi ugotovitev teoretičnega dela naloge razdelila v dve kategoriji, tj. na položajne in valentne teme. V vsaki kategoriji bom obravnavala dve temi.

Tudi analiza naklonjenosti voditeljev obeh strank bo temeljila na podlagi javnomnenjskih raziskav in bo potekala v dveh smereh. Glede na to, da je Janez Drnovšek konec leta 2002 po izvolitvi za predsednika republike mesto predsednika stranke prepustil Antonu Ropu, ki ga je nadomestil tudi kot predsednik vlade, me zanima ali se je podpora državljanom institutu predsednika vlade ohranila in kako so državljani naklonjeni Ropu kot predsedniku LDS. Ropovo strokovno kompetentnost z vidika volivcev bom preverjala v primerjavo z oceno strokovne kompetentnosti Janeza Janše. Pri analizi naklonjenosti voditeljem strank bom osredotočena na percepcijo njihovih sposobnosti, vpliv njihove zunanje podobe pa v analizi namenoma zanemarjam.

Podatke o stališčih državljanov bom povzemala po Politbarometru (PB)¹², ki v raziskavo vključuje povprečno tisoč ljudi in je obenem edina raziskava javnega mnenja v Sloveniji, ki sistematično spremlja stališča ljudi do političnih razmer.

---

¹² PB je redna mesečna javnomnenjska raziskava o odnosu javnosti do aktualnih razmer in dogajanj v Sloveniji, ki jo na podlagi pogodbe med Uradom Vlade Republike Slovenije za informiranje (UVRSI) in Ministrstvom za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo (MVŠZT) izvaja Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij (CJMMK).

Pri vprašanjih, ki jih je PB raziskoval v daljšem časovnem obdobju, se bom osredotočila predvsem na analizo razlik v podpori nekemu vprašanju ali akterju.

4.2 VOLILNO VEDENJE V SLOVENIJI

Večina dosedaj opravljenih analiz volilnega vedenja v Sloveniji je raziskovala volilno vedenje na podlagi razredne pripadnosti in teritorialne pogojenosti, kar je logično, saj so slovenske raziskave po osamosvojitvi sledile predvsem proučevanju klasičnih, prostorskih in ideoloških dejavnikov kot prevladujočih paradigem (Kropivnik in Zatler, 2002: 254).

Prve analize volilnega vedenja v Sloveniji so bile opravljene po prvih demokratičnih volitvah leta 1990. Brezovšek (1990:28) je takrat ugotovil, da je volilna izbira slovenskih volivcev posledica sposobnosti racionalne izbire, ki je oblikovana na podlagi ekonomskih, družbenih in kulturnih preferenc in »da se namesto političnega profila strank uveljavlja politični performans kot glavni kriterij volivčeve kalkulacije«.

Vehovar (1993: 81-85) je po volitvah leta 1992 proučeval vpliv razredne pripadnosti na volilno vedenje. Raziskava opravljena leta 1993, po volitvah leta 1992, je pokazala, da so volilni glasovi zelo razpršeni po vseh strankah, stopnja razpršenosti pa je najvišjav pri manualnem delavstvu, ki se odloča med vsemi strankami, še najmanj za LDS. Kmetje se večinoma odločajo za SLS in SKD, nemanualni delavci pa za moderne stranke. Razpršenost glasov se niža z rastjo izobrazbe. Podpora LDS se viša z izobraženostjo. Na podlagi omenjenih ugotovitev je avtor sklenil, da je »proces identifikacije volilnega telesa na Slovenskem kumulativen in predstavlja seštevke dveh oblik identifikacije: identifikacije na podlagi tradicije (tj. nasprotja med tradicijo in modernim) in identifikacije na podlagi interesov (tj. nasprotja manualnega in nemanualnega)« (Vehovar,1993:87). Ob tem navaja, da razrednega položaja slovenskega volivca ni mogoče opredeliti kot prevladujoč vpliv na volilne odločitve, večjo vlogo pri volilnih odločitvah igra kulturna pripadnost, ki dominira nad razrednostjo.

Na manjši vpliv družbenega položaja volivca na volilno vedenje v Sloveniji so pokazale tudi kasnejše raziskave. Fink- Hafnerjeva (2002:18) sicer opaža nekatere premike v vplivu družbenega položaja na volilno vedenje in navaja, da so analize volilnega vedenja na podlagi podatkov SJM do leta 2001 pokazale na večjo naklonjenost volivcev z višjim družbenim položajem tistim strankam, ki imajo v določenem časovnem obdobju večji vpliv na političnem prizorišču in da so se volivci z nižjim družbenim položajem bistveno prej začeli identificirati s strankami, ki so naslednice preoblikovanih družbenopolitičnih organizacij. Slednje se je pokazalo zlasti na parlamentarnih volitvah 2000, ko je volilno telo 36,26% podporo namenilo LDS, kar pojasnjuje tudi z dejstvom, da je bila omenjena stranka na oblasti vse od leta 1992. Opaža tudi znatno povečano podporo srednjega sloja starim strankam in večjo podporo nižjega sloja novim strankam.

Kropivnikove analize (1998, 2002) volilnega vedenja so pokazale na podobno razpršenost volilnih glasov glede na družbeni položaj in potrjujejo omenjeno ugotovitev Fink- Hafnerjeve, da se družbeni položaj volivcev LDS v družbi niža, da pa ti volivci živijo v bolj urbanem okolju in so manj konzervativni. Podoben družbeni položaj imajo volivci SDS, za katere ni mogoče natančneje opredeliti bivalnega okolja, saj nihajo med urbanim in ruralnim. Glede na volivce LDS so bolj konzervativni. Za ostale politične stranke ugotavlja naslednje: najbolj konzervativni so volivci NSi in SLS, ki živijo v na splošno najmanj urbanem okolju in imajo srednje do nižji družbeni položaj. Najvišji družbeni položaj, urbanost in najmanj konzervativen nazor je značilen za volivce ZLSD, medtem ko za volivce DeSUS-a opredeljuje starejše in manj izobraženo volilno telo. Neizrazit profil se kaže pri volivcih SNS (Kropivnik, 2002:34-36). Kropivnik (2002:36) slednje ugotavlja tudi pri volilnih abstinentih, ki so povsem »sredinska skupina in se jih ne more lastiti nobena politična stranka posebej ali pa vsaka po malem«. Omenjene avtorjeve ugotovitve so temeljile tudi na raziskavi teritorialne porazdeljenosti volilnih izidov, pri čemer je ugotovil, da je »vzrokov za različno glasovanje v različnih delih države več, medsebojno pa se močno prepletajo« (Kropivnik 1993:29). Kot najbolj splošne navaja: različna prevladujoča ekonomija (npr. kmetijstvo, turizem, industrija, ipd.), različna razvitost, različna politična kultura ter različna prevladujoča veroizpoved ali

narodnost (Kropivnik, 1993:29-30). Teritorialne enote razvršča glede na kontinuum levo- desno¹³ na bolj leve in bolj desne¹⁴. Pri tem ugotavlja, da desne regije večinoma sestavljajo medsebojno povezano politično polje, medtem, ko so leve geografsko bolj razpršene. Regionalno tako definira kot bolj leve regije Primorje¹⁵, Koroško, ožji območji Celja in Ljubljane, območje Maribora ter del Posavja¹⁶, kot bolj desne regije pa Pomurje, Gorenjsko, Dolenjsko in Notranjsko. Volilne okraje Ravne na Koroškem, Zagorje ob Savi in Trbovlje je opredelil kot LDS okraje¹⁷, kar pa je prej izjema kot pravilo (Kropivnik, 1998:109-10, 212-14). To se je deloma potrdilo tudi pri raziskavi opravljeni po volitvah leta 1996.

Kropivnik in Zatler (2002: 260) sta preučila tudi vlogo voditeljev strank pri volilni izbiri slovenskih volivcev, ki se je »v novejših parcialnih analizah volilnega vedenja eden najpomembnejših dejavnikov za pojasnjevanje podpore strankam, pogosto celo edini«. Avtorja sta za tovrstno raziskovanje naštela številne razloge. Prvi je vsekakor ta, da so dotedanje analize volilnega vedenja, kot sem že omenila, temeljile na klasičnih pristopih, ki so bili bolj ali manj izčrpani. Drugi razlogi so predvsem sistemski in kulturni¹⁸.

Analiza je bila opravljena na podlagi dveh raziskav SJM, ki sta bili opravljeni po parlamentarnih volitvah leta 1992 in leta 1996 in ki sta merili naklonjenost

---

13 Leвица in desnica nista absolutna pojma. V Sloveniji se kontinuum levo- desno izraža v izjavah državljanov (v raziskavah SJM), cepitvah v odnosu klerikalizem- antiklerikalizem in odnosu do preteklosti na osi komunizem - antikomunizem (Fink- Hafner, 2000:9).

14 Kot bolj leve regije avtor definira tiste, kjer se je pokazala nadpovprečno visoka volilna podpora LDS in ZLSD, kot bolj desne pa tiste, kjer je nadpovprečno visoka volilna podpora namenjena SKD in SLS. Podpora SDS se je na ravni celotne države izkazala kot povprečna (Kropivnik, 1993:44).

15 Bolj leve so občine vse obalne občine ter občini Sežana in Nova Gorica, občini Ajdovščina in Nova Gorica sta opredeljeni kot bolj desni občini, kjer imata svoji volilni bazi SDS in SLS. (Kropivnik, 1998)

16 Kot bolj levo teritorialno enoto avtor definira Zasavje, torej občine Zagorje, Trbovlje in Hrastnik ter občino Brežice. Občini Krško in Sevnica sta glede na avtorjeve ugotovitve bolj desni (Kropivnik, 1998).

17 V prvem volilnem okraju je na volitvah leta 1992, ki jih avtor proučuje, kandidiral Herman Rigelnik, dotedanji predsednik Državnega zbora Republike Slovenije, v drugih dveh pa predsednik vlade Janez Drnovšek (Kropivnik, 1993:48).

18 Ti razlogi so predvsem način delitve oblasti, proporcionalni volilni sistem z določeno stopnjo personalizacije, medijska pozornost voditeljem, slovenska nezaupljivost voditeljem, tradicionalna nenaklonjenost kultu osebnosti, mladost demokracije ter veliko število političnih strank in politikov glede na majhnost države (Kropivnik in Zatler, 2002:255).

volivcev političnim strankam in njihovim voditeljem. Pokazala je, da so volivci nasplošno bolj naklonjeni voditeljem strank kot pa strankam samim in da »nobena stranka niti politik nista izjemno priljubljena niti nepriljubljena« (Kropivnik in Zatler, 2002:257). Velika razlika v naklonjenosti stranki in voditelju se je pokazala pri paru LDS- Janez Drnovšek, kjer so volivci v obeh časovnih obdobjih pokazali precej večjo naklonjenost voditelju stranke. Nekoliko bolj naklonjeni voditelju stranke kot stranki so tudi so volivci tudi pri paru SDS- Janez Janša. Po volitvah leta 1996 se ta rezultat pokaže tudi pri paru ZLDS- Borut Pahor. Avtorja sta ugotovila, da je vloga voditelja pomembna pri volilni odločitvi, če je naklonjenost voditelju ključni element volilne odločitve in da se ta trend v splošnem krepi, ker lahko v povprečju polovico razlik v naklonjenosti in obratno pojasnimo z razlikami v naklonjenosti in nenaklonjenosti voditeljem ali strankam (Kropivnik in Zatler, 2002: 254, 256-57, 259-60, 266).

Toš (1999: 935- 43) se je z naklonjenostjo Slovencev politikom ukvarjal v kontekstu vrednotenja demokratičnega sistema in pri tem nasplošno ugotovil, da so Slovenci bolj naklonjeni politikom, ki opravljajo državniške funkcije. Analiza je bila opravljena na podlagi raziskave SJM 1996 in delno sovпада s časom raziskave Kropivnika in Zatlerja. Največjo naklonjenost med strankarskimi voditelji so vprašani na splošno namenili Janezu Drnovšku, LDS, sledita mu Marjan Podobnik, SLS¹⁹, in Janez Janša, SDS, nekoliko manj naklonjeni so Zmagu Jelinčiču, SNS. Pri povezavi naklonjenosti strankarskim voditeljem in strankarskih preferenc se potrди ugotovitev Kropivnika in Zatlerja, da Janez Drnovšek uživa izjemno visoko naklonjenost med preferenti LDS in da visoko naklonjenost med preferenti svoje stranke uživa tudi Janez Janša, le da je ta podpora v primerjavi z Drnovškovo nižja. Med preferenti svojih strank dokaj visoko podporo uživajo tudi Zmago Jelinčič, Marjan Podobnik in Lojze Peterle²⁰. Avtor v nadaljevanju še ugotavlja: Janez Drnovšek uživa visoko podporo med vsemi starostnimi skupinami, med vsemi stopnjami izobrazbe in vsemi poklicnimi skupinami. Janez Janša po naklonjenosti najvidneje izstopa v skupini

---

¹⁹ Marjan Podobnik je SLS vodil do združitve stranke z SKD aprila 2000. Kmalu po tem se je umaknil iz aktivnega političnega dogajanja.

²⁰ Lojze Peterle je bil predsednik SKD do združitve stranke s SLS. Po razpadu koalicije pomladnih strank leta 2000 je vstopil v novoustanovljeno NSi.

najmlajših anketirancev. Zanimivo je, da Janez Drnovšek uživa večjo podporo med vernimi anketiranci kot Janez Janša in Lojze Peterle. Med voditelji desno pozicioniranih političnih strank ima večjo podporo le Marjan Podobnik.

Pregled nekaterih dosedaj opravljenih analiz volilnega vedenja v Sloveniji lahko sklenem z ugotovitvijo, da je volilna izbira slovenskih volivcev bolj vrednotno kot razredno pogojena in da se slovenski volivci na splošno bolj kot s stranko identificirajo z njenim voditeljem. Dejavnik poistovetenja volivcev s stranko podrobneje ni bil raziskan, kar je logična posledica mladosti demokracije, saj se je proces poistovetenja s stranko teoretično šele začel vršiti.

4.3 STALIŠČA SLOVENCEV DO POLITIČNIH VPRAŠANJ V OBDOBJU OD LETA 2000 DO LETA 2004

Po pregledu političnih tem, ki so bili v ospredju v obdobju od leta 2000 do 2004 lahko ugotovim, da je bilo v obdobju od leta 2000 do leta 2002 v ospredju političnega zanimanja vključevanje Slovenije v svetovne integracije. Tema na splošno ni delila strankarske arene na podpornike in nasprotnike, saj je vključitvi v EU in NATO nasprotovala le SNS²¹. Državljeni so vključevanju države v EU vseskozi izrazito bolj podpirali kot ne, medtem, ko je bila podpora vstopu Slovenije v NATO nižja²². Državljeni so visoko podporo vključevanju v obe organizaciji izrazili na referendumu marca 2003²³. Iz navedenih razlogov teme ne moremo obravnavati kot politični problem, zato sem ga iz nadaljnje analize izločila. V letu 2002 se je na političnem dnevnem redu pojavil problem t.i. izbrisanih, ki je bil v ospredju političnega dogajanja vse do volitev in je zasenčil vsa ostala politična vprašanja. Temo uvrščam med teme odnosa, ker zadovoljuje vse pogoje izražene v opredelitvi te kategorije političnih problemov. V to kategorijo sem uvrstila tudi edino odmevnejše vprašanje, ki se je po

---

²¹ Pri tem upoštevam načelno soglasje znotraj strank. V nekaterih strankah so bili posamezniki do vključevanja Slovenije v NATO skeptični.

²² Podpora vstopu Slovenije v NATO je bila sodeč po rezultatih PB najvišja oktobra in decembra 2002 in marca 2003, in sicer 49%. Podpora EU je bila najnižja februarja 2002- 44% in je do marca 2003, ko je znašala 71%, bolj ali manj rasla.

²³ Državljeni so 66,08 % podporo namenili vključitvi države v NATO in 89,64 % podporo vključitvi v EU (RVK, 2003).

volitvah 2000 dotikalo slovenske pretekle in polpretekle zgodovine in sicer, vprašanje napisa na spomenikih neurejenih grobišč žrtvam vojnega in medvojnega nasilja.

Več tematik lahko uvrstimo med valentne. Glede na ugotovitve PB (3/2004) državljani menijo, da bi se morala država največjo pozornost nameniti zaposlovalni, socialni, plačni in pokojninski politiki ter zagotoviti večjo socialno varnost. Iz tega razloga sem pri izbiri tem za analizo vsaj delno sledila temu kriteriju. Področje zdravstva so v času od leta 2000 do leta 2004 zaznamovale nekatere afere (npr. nakup operacijskih miz v Kliničnem centru v Ljubljani in težave Onkološkega inštituta z obsevalnimi napravami) in reforma zdravstvenega varstva. Stališča državljanov do reforme zdravstvenega sistema sem uvrstila v analizo valentnih tem. Kot drugo temo te kategorije sem izbrala oceno varnosti države, ki je v kontekstu razmer na mednarodnem političnem prizorišču še posebej aktualno in ki ga obravnavam kot indikator podpore zunanji politiki vlade.

Pred podrobnejšo analizo izbranih tem velja omeniti tudi ugotovitev, ki izhaja iz prvega povabilnega PB, oktobra 2004. Raziskava je namreč pokazala, da je tretjina državljanov svojo volilno izbiro oblikovala manj kot mesec dni pred volitvami.

4.3.1 TEME ODNOSA

4.3.1.1 IZBRISANI

Povod za začetek dogajanja okoli problematike izbrisanih sega v leto 1992, ko je bilo okoli 18.000 ljudi izbrisanih iz Registra stalnega prebivalstva Slovenije, večina med njimi državljanov drugih republik nekdanje Jugoslavije. Kljub temu, da je civilna družba na problem opozarjala že prej in da je US RS že leta 1999 ugotovilo, da je bil izbris nezakonit, se je tema na političnem prizorišču bolj odmevno pojavila šele leta 2002, predvsem v obliki odkritega spopada med vladnimi in opozicijskimi strankami. Vladne stranke so zavzele stališče, da se mora pravni status izbrisanih urediti v skladu z odločbo US in za izvajanje te

odločbe predlagale tehnični zakon. Opozicijske so temu nasprotovale, ker so menile, da » izbrisa v resnici sploh ni bilo, ker je tujsko vprašanje Slovenija pred desetimi leti reševala v skladu z veljavno zakonodajo in mednarodnimi normami, zato so vsi prebivalci Slovenije imeli možnost, da uredijo svoj status, zato nasprotujejo poskuse retroaktivnega statusa in iz davkoplačevalskega vidika zelo tvegane zakonske rešitve ureditve pravic t.i izbrisanim«. (Vatovec, Delo, 4.12.2003). Svoja stališča do problema sta obe strani poudarjali do volitev in druga drugo obtoževali »poceni populizma« ter razpihovanja nestrpnosti med državljani. Uveljavitev t.i tehničnega zakona o izbrisanih so nasprotniki poskušali preprečiti z referendumom, kar jim je po številnih konfliktih in proceduralnih zapletih tudi uspelo. Ob skromni volilni udeležbi se je proti uveljavitvi tehničnega zakona izreklo 94% volivcev. Konflikti so potekali predvsem v dveh smereh, in sicer: ali so bile izbrisanim kršene človekove pravice in v povezavi s tem, ali lahko državljani odločajo o človekovih pravicah in odločitvah ustavnega sodišča na referendumu, in ali so upravičeni do ustreznih odškodnin in v kakšni višini. SDS in druge opozicijske stranke so zahtevale sprejetje ustavnega zakona, ki bi poleg ureditve statusa izbrisanim, definiral izplačevanje odškodnin in določil individualno obravnavo vsakega posameznika.

Stališča javnosti do navedenega problema so preverjale številne javnomnenjske raziskave. PB jih je preverjal v sklopu štirih vprašanj, pri čemer so najbolj zanimivi odgovori državljanov na dve vprašanji. Na prvo so anketiranci odgovarjali februarja 2004, drugo vprašanje pa je bilo del raziskave od decembra 2003 do avgusta 2004.

Prvo vprašanje je raziskovalo percepcijo dolgotrajnih razprav o izbrisanih. 70% vprašanih je dolgotrajne razprave ocenilo kot poskus nabiranja volilnih glasov. Kot izhaja iz rezultatov raziskav pri tem ni opaziti bistvenih razlik med vprašanimi glede strankarskih preferenc, kljub temu, da je nasplošno manj preferentov opozicijskih strank soglašalo s vprašanjem.

Če v analizo vključimo socialne dejavnike ugotovimo, da delež anketirancev, ki dolgotrajne razprave o problemu izbrisanih prepoznavajo kot poskus nabiranja političnih glasov, raste z izobrazbo in urbanostjo ter pada s starostjo. Tega

mnenja je bilo tudi največ študentov, samozaposlenih, brezposelnih, več moških kot žensk in več nevernih. Regionalno je razprave o izbrisanih kot poskus nabiranja političnih glasov prepoznalo več anketirancev s Koroške, Goriškega in Posavja, najmanj pa jih je na Krasu in na Dolenjskem.

Drugo vprašanje je ugotavljalo stališča anketirancev do reševanja vprašanja izbrisanih. Da je vprašanje izbrisanih potrebno rešiti v skladu z odločbo US je v navedenem časovnem obdobju menilo od 42% vprašanih avgusta 2004 do 52% vprašanih marca 2004. Največ anketiranih- 35% je navedenemu načinu reševanja problematike nasprotovalo januarja 2004, najmanj- 26% pa marca 2004. Največ neopredeljenih do vprašanja je bilo 29% anketirancev avgusta 2004. To skupino vprašanih so sestavljali preferenti opozicijskih strank. Zanimivo je, da je podpora reševanju problematike izbrisanih v skladu z odločbo US v celotnem časovnem obdobju padala pri preferentih LDS, ki so se v ekvivalentno večjem deležu uvrščali med neopredeljene do vprašanja.

Skupna značilnost odgovorov znotraj večine družbenih skupin je padanje podpore omenjeni rešitvi po marcu 2004. Marca je bila podpora večine družbenih skupin najvišja, kar je verjetno posledica približevanja dneva referendumu o tehničnem zakonu o izbrisanih, ki je potekal v začetku aprila 2004.

Največja podpora reševanju problematike izbrisanih se skozi vso obravnavano obdobje kaže pri prebivalcih obalno- kraške regije, razen v avgustu 2004, ko je v tej regiji približno enak delež podpornikov in oponentov. V decembru 2003 in februarju 2004 je velik delež podpornikov omenjene rešitve tudi na Koroškem, marca in februarja 2004 pa na Gorenjskem in v Zasavju. Največji upad podpore rešitvi problema izbrisanih v skladu z odločbo US PB beleži na Goriškem (iz 51% decembra 2003 na 21% avgusta 2004) in v spodnjem Posavju (iz 42% decembra 2003 na 19% avgusta 2004). V prvoomenjeni regiji je ekvivalentno narasel delež oponentov, v spodnjem Posavju pa je v tem obdobju zrasel delež neopredeljenih do vprašanja.

Podpora rešitvi problematike izbrisanih v skladu z odločbo US se viša z urbanostjo in z izobrazbo. Najbolj omenjeno rešitev podpira študentska

populacija, samozaposleni in zaposleni v negospodarskih dejavnostih, nekoliko manj pa zaposleni v gospodarstvu. Najmanj tovrstno reševanje problematike izbrisanih podpirajo brezposelni.

Stališčna podpora državljanov se pri vprašanju izbrisanih torej bolj kaže v prid strankam pretekle koalicije. Analiza družbenih skupin je sicer pokazala na upadanje podpore rešitvi problematike izbrisanih v skladu z odločbo US na Goriškem in v spodnjem Posavju, pri čemer prva velja za bolj levo regijo. Podpora ostalih družbenih skupin sovпада z že predstavljenimi družbenimi profili slovenskih volivcev.

4.3.1.2. ZAKON O GROBIŠČIH ŽRTVAM VOJNE IN POVOJNEGA OBDOBJA

V preteklih letih je bilo vprašanje sprave glede vojnega in povojnega nasilja pogosto na političnem dnevnem redu. Za obdobje od leta 2000 do leta 2004 pa lahko ugotovimo, da so se teme, povezane z omenjenim vprašanjem, nekoliko umaknile s političnega prizorišča oz. so jih nadomestile druge. S vprašanjem, predvsem z ureditvijo grobišč žrtvam medvojnega in povojnega nasilja, se je aktivno ukvarjala predvsem posebna strokovna komisija vlade, ki je predlagala tudi enoten napis na spomenikih, ki žrtve navedenega obdobja izenačuje, kar je povzročilo neodobravanje obeh strani. Tisti, ki so bili na strani žrtev okupatorja so menili, da jih ne gre izenačevati s tistimi, ki so v času vojne izdali lasten narod, medtem, ko so zagovorniki žrtev povojnega nasilja zahtevali, da se na napisu jasno navede, da so žrtve povojnega nasilja žrtve revolucije.

Kot kažejo rezultati PB so Slovenci glede obravnavanega vprašanja precej enotni, pri čemer ni večjih odstopanj v odgovorih glede na strankarske preference anketirancev. Še najmanjša je podpora preferentov SLS- približno 57%. Razlike v podpori predlogu ureditve grobišč vojnega in povojnega nasilja med družbenimi skupinami so majhne, a jih kljub temu velja omeniti.

Podpora predlogu vladne komisije je najvišja v starostni skupini od 46 do 60 let, predlog podpira 65% anketirancev, najmanjša pa pri anketirancih starih nad 60

let, podpira jo 56% anketiranih v tej starostni skupini. Glede na panogo, v kateri so anketiranci zaposleni, je podpora predlogu najvišja med gospodinjami in brezposelnimi, najmanjša pa pri zaposlenih v negospodarskih dejavnostih. Podpora predlogu tako kot pri vprašanih o izbrisanih raste z izobrazbo. Glede na urbanost se s predlogom strinja največ prebivalcev Ljubljane in Maribora, najmanj pa prebivalcev večjih mest, zato ne moremo trditi, da se podpora predlogu viša z urbanostjo. Regionalno se s predlogom najmanj strinjajo prebivalci Dolenjske, najbolj pa prebivalci Podravja, Pomurja, Obale in Krasa. Zanimivo je, da ni razlik med vernimi in nevernimi anketiranci, nekaj več je le tistih, ki niso niti verni niti neverni.

Če vprašanje napisa na spomenikih neurejenih grobišč upoštevamo kot indikator stališč državljanov do preteklosti, lahko ugotovimo, da vprašanje ne povzroča konflikta v slovenski javnosti, še posebej ker med anketiranci obstaja visoka stopnja soglasja in ker razlike med družbenimi skupinami niso velike niti upoštevajoč družbene in teritorialne baze slovenskih političnih strank.

Iz tega vidika lahko poskuse odpiranja vprašanj pretekle in polpretekle zgodovine ocenimo kot ponoven poskus potenciranja ideoloških cepitev slovenskega prostora in posledično kot poskus nabiranja volilnih glasov.

4.3.2 VALENTNE TEME

4.3.2.1 ZDRAVSTVENA REFORMA

V prvi polovici leta 2003 sprejeta Bela knjiga o zdravstvu je doživela številne kritike in tudi pohvale. Reforma zdravstva naj bi skrajšala čakalne vrste in zmanjšala prispevke za zdravstvo za državljane z nižjimi dohodki ter jih povečala za tiste z višjimi dohodki. Kritike zdravstvene reforme so se nanašale predvsem na ekonomske vidike, saj so se opozicijske stranke in del strokovne javnosti sicer strinjale s cilji, ki naj bi jih reforma zdravstvenega sistema dosegla, a so menili, da izvedbena orodja za doseg le-teh niso primerna.

PB je junija 2003 ugotavljal stališča državljanov do problema. Velika večina vprašanih je podprla glavni cilj zdravstvene reforme, ki vključuje nižje prispevne

stopnje za državljane z nižjimi dohodki in višje za državljane z višjimi, saj 79% anketirancev podpira cilje zdravstvene reforme. Najbolj z zdravstveno reformo soglašajo preferenti SLS- podprlo jo je 92% vprašanih, kar je odraz njihovega družbenega položaja. Najmanj, 72% podpornikov reforme, je preferentov SNS.

Upoštevajoč rezultate analize glede na družbene značilnosti anketirancev lahko ugotovim, da izrazito bolj cilje zdravstvene reforme podpirajo anketiranci s srednjo in poklicno izobrazbo, manj pa tisti z višjo in visoko izobrazbo. S cilji zdravstvene reforme se izrazito bolj strinjajo tudi anketiranci, ki so stari med 46 in 60 let, brezposelni in gospodinje. Podpora ciljem zdravstvene reforme raste z vernostjo anketirancev. Večje razlike med vprašanimi se kažejo še glede na regijo, v kateri bivajo anketiranci, saj so cilje zdravstvene reforme izrazito bolj podprli prebivalci Obale in Krasa ter Pomurja, najmanj pa prebivalci Dolenjske.

Rezultati analize glede na družbene karakteristike anketirancev so pričakovani kljub temu, da se pri odgovorih na vprašanje ne odraža niti geografski niti družbeni milje strank. Ugotovitve analize so glede na omenjena dva dejavnika celo paradoksalni, saj se je izkazalo, da je zdravstveno reformo kot vladno akcijo podprlo več anketirancev, ki bi družbeno bolj ustrezali profilu volivcev opozicijskih strank, predvsem SLS in NSi.

4.3.2.2 VARNOST DRŽAVE

Številni teroristični napadi na zahodne demokracije, vojna v Iraku in vstop Slovenije v NATO, so izpostavili vprašanje varnosti države, ki je sicer determinirana s številnimi karakteristikami.

V tem kontekstu se je vprašanje nacionalne varnosti, ki ga je PB izpostavil marca 2004 nanašale na zunanje grožnje in ga vezalo na omenjena dogajanja na mednarodnem prizorišču. Kot kaže Slovenci v večini menijo, da je Slovenija še vedno varna država, tako se je izreklo 77% vprašanih, le 2% pa se jih do vprašanja ni opredelilo. S trditvijo najmanj soglašajo preferenti NSi- 72%, najbolj pa preferenti vladnih strank- LDS (89%) in ZLSD (84%).

Rezultati analize po družbenih skupinah kažejo, da podpora trditvi, da je Slovenija še vedno varna država, raste s starostjo, izobrazbo in urbanostjo. S tem se strinja tudi več največ zaposlenih v gospodarstvu in negospodarstvu, študentov ter več moških kot žensk. Regionalno so glede varnosti države najbolj optimistični v osrednji Sloveniji, na Obali in Krasu ter v Zasavju, manj pa na Goriškem. Da je Slovenija varna država meni tudi več nevernih kot vernih.

V smislu proučevanja volilnih izidov se vprašanje varnosti države lahko interpretira kot reakcija na zunanjo politiko pretekle vlade. Če vprašanje analiziramo iz tega vidika, je zunanjo politiko vlade bolj podpiralo družbeno okolje vladnih strank, vendar tudi med preferenti drugih strank in znotraj njihovih družbenih baz obstaja visoka stopnja soglasja s trditvijo, da je Slovenija varna država.

4.4 NAKLONJENOST STRANKARSKIM VODITELJEM

4.4. 1 NAKLONJENOST PREDSEDNIKU VLADE

Vse dosedanje vlade v Sloveniji, razen desnoredinske leta 2000, je vodil predsednik najmočnejše politične stranke LDS. Deset let je to funkcijo opravljal Janez Drnovšek, konec leta 2003 pa ga je zamenjal Anton Rop.

Če opazujemo naklonjenost predsedniku vlade od leta 2000 do leta 2004, lahko ugotovimo, da je splošna podpora vladi, če v ospredje postavimo predsednika vlade upadla, ko je funkcijo prevzel Anton Rop. Vlada Janeza Drnovška je od leta 2000 do leta 2002 uživala skoraj 60% podporo državljanov. V letu 2002, še v času Drnovškovega opravljanja funkcije, je podpora upadla na okoli 50% in se zopet dvignila na slabih 60% v času, ko je Drnovšek napovedal kandidaturo za mesto predsednika republike. Antonu Ropu je bilo največ državljanov naklonjenih v času nastopa mandata in je bila najvišja v decembru 2003- 53% in maja 2004 - 52%. Če primerjamo splošno naklonjenost enemu in drugemu akterju, lahko ugotovimo, da je v povprečju Janez Drnovšek užival večjo podporo od Antona Ropa. Povprečna razlika med obema znaša 10 %.

Če v analizo vzporedno vključimo še splošno podporo političnim strankam, lahko ugotovimo, da je podpora LDS v času, ko je mandat predsednika vlade nastopil Anton Rop malenkost upadla, vendar je bila primerljiva s podporo leta 2002, ko je upadla tudi podpora Janezu Drnovšku kot predsedniku vlade. PB je najmanjšo podporo stranki v časovnem obdobju od 2000 do 2004 nameril januarja 2004, ko je le- ta upadla na okoli 21 % in ko je bila podpora Antonu Ropu povprečno visoka - 47%. Na podlagi indeksa strankarskih preferenc je bila podpora LDS v enakem časovnem obdobju 14%. V tem času je izraziteje rasla podpora državljanov SDS. Januarja 2004 se je povzpela iz 11 % na 15%, upoštevajoč indeks strankarskih preferenc pa je bila 10%. V tem času se je zvišal tudi delež neopredeljenih državljanov.

4.4.2 NAKLONJENOST VODITELJEM LDS IN SDS GLEDE NA STROKOVNE KOMPETENCE

V letu²⁴ pred volitvami je PB meril tudi podporo voditeljema LDS in SDS glede na oceno mandatarskih kompetenc, ki so se nanašale na štiri problemska področja, in sicer: zmanjševanje nezaposlenosti, razvoj gospodarstva, uveljavljanje v EU²⁵ in zagotavljanje zdravstvene in socialne varnosti.

Do volitev so vprašani na vseh problemskih področjih dali prednost strokovnim kompetencam Antona Ropa, pri čemer se stopnja podpore ni bistveno spreminjala. Najmanjšo podporo Antonu Ropu je PB v času pred volitvami na vseh štirih področjih zabeležil junija 2004, največjo pa marca 2004. V avgustu 2004 je njegove strokovne kompetence v primerjavi z junijem v povprečju ocenilo za 2% več anketirancev.

Po volitvah, oktobra 2004, so anketiranci Janeza Janšo kot bolj strokovno kompetentnega ocenili na področju zmanjševanja nezaposlenosti in zagotavljanja zdravstvene in socialne varnosti, kar pa je bolj posledica rezultatov volitev in v tem kontekstu bolj kaže na prioritete državljanov in s tem povezana pričakovanja v prihodnosti. Oktobra 2004 se je povečal tudi delež

---

²⁴ Od marca 2004 do oktobra 2004.

²⁵ PB je strokovne kompetence na tem področju meril junija in avgusta 2004.

neopredeljenih do vprašanja na vseh štirih segmentih, saj na vseh štirih področjih preseže 30 %.

Poglobljena analiza glede na družbene značilnosti anketirancev pokaže nekatere bistvene premike v podpori enemu ali drugemu političnemu akterju znotraj posameznih družbenih skupin.

4.4.2.1 USPEŠNO VKLJUČEVANJE V EU

Največje razlike v odgovorih anketiranih glede strokovnih kompetenc pri uspešnem uveljavljanju v EU se kažejo glede na regijo, panogo, v kateri so anketirani zaposleni in glede na tip bivalnega okolja.

Da je Anton Rop strokovno bolj kompetenten za uspešno vključevanje Slovenije v EU je avgusta 2004 v primerjavi z junijem 2004 menilo več anketiranih v Pomurju, na Goriškem in na Obali ter Krasu. Podpora njegovim strokovnim kompetencam je v tem obdobju upadla na Koroškem, v spodnjem Posavju in nekoliko manj v Podravju, kjer se avgusta 2004 v primerjavi z junijem 2004 povečala podpora strokovnim kompetencam Janeza Janše.

Anton Ropu je strokovne kompetence pri uveljavljanju Slovenije v EU v celotnem obdobju priznalo tudi največ upokoencev in brezposelnih, avgusta 2004 pa ga je podprlo izrazito manj študentov in samozaposlenih, ki so v sorazmerno približno enakem deležu uvrstili med neopredeljene.

V obravnavanem obdobju je podpora strokovnim kompetencam Janeza Janše pri uveljavljanju v EU rasla v večjih mestih, upadla pa med prebivalci manjših krajev ali mest.

4.4.2.2. ZAGOTAVLJANJE ZDRAVSTVENE IN SOCIALNE VARNOSTI

Na tem problemskem področju se največje razlike v podpori enemu in drugemu akterju kažejo glede na spremenljivke regija in zaposlitev, nekoliko manj pa glede na spremenljivke prebivališče, izobrazba in starost.

Podpora strokovnim kompetencam Janeza Janše na področju zagotavljanja zdravstvene in socialne varnosti je rasla na območjih Koroške, Posavja in Gorenjske, Antonu Ropu pa v Pomurju, Zasavju in na Dolenjskem.

Janezu Janši je podpora pri strokovni kompetentnosti na tem problemskem področju v obravnavanem obdobju rasla tudi v skupini anketiranih starih od 30-45 let, v skupini anketiranih s poklicno izobrazbo in v skupini samozaposlenih.

Antona Ropa je kot strokovno kompetentnejšega na področju zagotavljanja zdravstvene in socialne varnosti avgusta 2004 v primerjavi z raziskavami v preteklih mesecih prepoznalo več brezposelnih, medtem ko mu je podpora v enakem obdobju upadla pri študentih in upokojencih, ki so se v ekvivalentno večjem deležu uvrščali med neopredeljene.

Glede na bivalno okolje je v obravnavanem času podpora strokovnim kompetencam Antona Ropa rahlo zrasla v manjših krajih ali mestih, Janezu Janši pa se je rahlo povečala na podeželju.

4.4.2.3 KONKURENČNOST OZ. RAZVOJ GOSPODARSTVA

Na področju konkurenčnosti in razvoja gospodarstva se podpora strokovni kompetentnosti enega ali drugega akterja od marca do avgusta 2004 najbolj razlikuje glede na regijo, zaposlitveno panogo, izobrazbo in starost v nekoliko manjši meri pa se je podpora Ropu in Janši spreminjala glede na bivalno okolje in spol.

V obravnavanem obdobju je podpora strokovni kompetentnosti Antona Ropa na področju konkurenčnosti in razvoja gospodarstva rasla v Pomurju, na Krasu in na Goriškem, Janezu Janši pa na Obali, na Dolenjskem in Koroškem, v Podravju in v spodnjem Posavju.

Podpora strokovnim kompetencam Janeza Janše je rasla med ženskami, pri anketiranih v starostni skupini od 45 do 60 let ter med poklicno izobraženimi anketiranci.

Janšine strokovne kompetence je avgusta 2004 v primerjavi z marcem 2004 podprlo tudi izrazito več samozaposlenih in zaposlenih v gospodarstvu. Avgusta 2004 je bilo v primerjavi z marcem 2004 tudi izrazito več neopredeljenih študentov.

Glede na bivalno okolje anketiranih je PB zaznal le rahle spremembe. Rahlo je rasla podpora strokovnim kompetencam Antona Ropa v manjših krajih in mestih, Janezu Janši pa na podeželju.

4.4.2.4 ZMANJŠEVANJE NEZAPOsLENOSTI

Pri oceni strokovnih kompetenc Janeza Janše in Antona Ropa na področju zmanjševanja nezaposlenosti se razlike v podpori glede na čas najbolj kažejo glede na spremenljivke regija, prebivališče in zaposlitev, malo manj pa glede na izobrazbo in vernost.

Rezultati PB kažejo, da je podpora strokovnim kompetencam Antona Ropa pri zmanjševanju brezposelnosti rasla v Pomurju in na Dolenjskem, Janez Janši pa na Koroškem, v Podravju in spodnjem Posavju.

Antona Ropa je avgusta 2004 podprlo manj študentov in samozaposlenih. Ti so nekoliko bolj podprli Janeza Janšo, ki ga je avgusta 2004 podprlo tudi več zaposlenih v gospodarstvu.

Podpora strokovnim kompetencam Janeza Janše je rasla tudi na podeželju in v večjih mestih ter rahlo med srednje in najbolj izobraženimi anketiranci.

4.4 SINTEZA UGOTOVITEV NA PODLAGI ANALIZE STALIŠČ DO POLITIČNIH VPRAŠANJ IN ANALIZE NAKLONJENOSTI STRANKARSKIM VODITELJEM

Splošni vtis rezultatov analize stališč Slovencev do političnih vprašanj obdobja od leta 2000 do leta 2004 je, da na nobenem od opazovanih segmentov

državljeni niso nasprotovali politiki vlade. V večini primerov so ji izkazovali veliko javno podporo, pri čemer so nenehno ponavljajoče razprave o t.i. izbrisanih jasno prepoznali kot populizem, podobno pa lahko opredelimo tudi ponovno odpiranje ideološko predznačenih razprav o slovenski pretekli zgodovini z razpravo o vsebini napisa na spomenikih žrtvam medvojnega in povojnega nasilja. Anketiranci so v veliki meri podprli tudi predlog zdravstvene reforme, pozitivno pa je tudi mnenje državljanov glede varnosti države.

Analiza odgovorov anketirancev glede na družbene in demografske spremenljivke je pokazala na razlike med družbenimi skupinami, ki v večini primerov sicer niso presenetljivi, saj sovpadajo tudi z družbenim okoljem slovenskih političnih strank. Bolj presenetljivo je zmanjševanje podpore vladnim politikam in stališčem v tistih regijah, ki jih je Kropivnik v svojih raziskavah opredelil kot bolj leve oziroma kot tiste, ki so bolj naklonjene vladnim strankam.

Pri vprašanjih, ki sta se nanašali na razprave o izbrisanih in na reševanje te problematike, se zgornja ugotovitev sicer izrazi le delno. Pri prvem vprašanju, ki je anketirance spraševalo ali menijo, da so dolgotrajne razprave o izbrisanih namenjene dejanski rešitvi problema ali so zgolj sredstvo za zbiranje političnih glasov, se je največja podpora slednji trditvi pokazala na Koroškem in Goriškem, ki po Kropivniku (1998: 214) sodita med bolj leve regije. Teritorialna baza opozicijskih strank se izrazi pri tistih anketirancih, ki so v najmanjši meri menijo, da so razprave o izbrisanih poskus nabiranja političnih glasov. Največ teh anketirancev živi na Krasu in na Dolenjskem, ki velja za bolj desno regijo. Pri drugem vprašanju, ki je od decembra 2003 do avgusta 2004 preverjalo stališča Slovencev do rešitve problema izbrisanih v skladu z odločbo US, je podpora omenjeni rešitvi v času preverjanja stališč najbolj upadla na Goriškem, ki je opredeljeno kot bolj leva regija.

Predlog enotnega napisa na spomenikih žrtvam medvojnega in povojnega nasilja je imel glede na regijo najvišjo podporo med prebivalci Podravja, Pomurja, Obale in Krasa. Pomurje je Kropivnik (1998: 214) uvrstil med bolj desne regije. Teritorialna baza desnih političnih strank se izrazi tudi v ugotovitvi, da se s predlogom vladne komisije najmanj strinjajo prebivalci Dolenjske. Pri vprašanju napisa na spomenikih žrtvam medvojnega in povojnega nasilja je

največji indikator precejšnje enotnosti med državljani dejstvo, da se pri odgovorih ne izražajo razlike med vernimi in nevernimi anketiranci.

Pri stališčih državljanov do predloga zdravstvene reforme in stališčih do vprašanja varnosti države so razlike med družbenimi skupinami anketirancev pričakovane, velja omeniti le ugotovitev, da so predlogu zdravstvene reforme bolj naklonjeni v Pomurju, ki je opredeljena kot bolj desna regija in da so na Goriškem najmanj optimistični glede vprašanja varnosti države, pri čemer lahko prvo ugotovitev pojasnimo s slojevsko strukturo prebivalstva.

Iz opazovanja naklonjenosti Slovencev do voditeljev LDS in SDS izhaja, da je Janez Drnovšek kot predsednik vlade med državljani užival večjo podporo kot Anton Rop, da se zamenjava Drnovška z Ropom ni pomembneje odrazila na padcu podpore LDS in da je v času padanja podpore institutu predsednika vlade, predvsem v letu 2004, rasla podpora SDS. Tega dejstva sicer ne moremo povezati neposredno s padanjem podpore Antonu Ropu, ker zahteva podrobnejšo analizo, predvsem v povezavi z drugimi političnim strankami. Glede na strokovne kompetence lahko ugotovim, da so državljani na vseh štirih opazovanih področjih pred volitvami dajali bistveno prednost Antonu Ropu pred Janezom Janšo.

Kot pri analizi stališč državljanov se tudi pri analizi naklonjenosti stališč izražajo razlike v intenziteti podpore enemu ali drugemu akterju glede na družbene skupine v času raziskave. Tudi pri tej analizi so se največje razlike pokazale glede na spremenljivko regijo. Podpora strokovnim kompetencam Antona Ropa na področju vključevanja v EU je do avgusta 2004 najbolj rasla na Goriškem, Obali in Krasu ter v Pomurju, ki je uvrščeno med desne regije, najbolj upadla pa na Koroškem, tj. v regiji, ki je veljala za tradicionalno bolj levo in LDS bolj naklonjeno. Na Koroškem in v spodnjem Posavju je Antonu Ropu najbolj upadala podpora tudi pri oceni kompetentnosti na področju zagotavljanja zdravstvene in socialne varnosti, kjer je v sorazmerno enakem deležu rasla podpora Janezu Janši. Ropu je podpora bolj rasla v bolj desnih regijah- v Pomurju in na Dolenjskem. V Pomurju, na Krasu in na Goriškem je rasla podpora Antonu Ropu tudi pri oceni strokovnih kompetenc na področju konkurenčnosti in razvoja gospodarstva, Janezu Janši pa v bolj levih regijah- na

Obali in na Koroškem. Pri reševanju nezaposlenosti je podpora strokovnim kompetencam Antona Ropa rasla v bolj desnih regijah- na Dolenjskem in v Pomurju, Janezu Janši na v bolj levih- na Koroškem in v Podravju.

Razlike med anketiranci glede na preostale spremenljivke v večini izražajo družbeni milje LDS in SDS. Janši je podpora pri oceni strokovnih kompetenc bolj rasla na podeželju in v večjih mestih, Ropovi preferenti pa so potrdili Kropivnikovo (2002:34-36) ugotovitev, da so volivci LDS manj konzervativni v primerjavi z volivci SDS, ki tudi bolj nihajo med urbanim in ruralnim bivalnim okoljem.

5. SKLEP

Zanimanje za razlago volilnih odločitev državljanov izhaja prizadevanj za proučevanje njihove motivacije za sodelovanje v političnem življenju in temelji na teoriji racionalnega pristopa, ki zakonitosti ekonomskega trga prenaša na polje političnega in s tem posledično tudi na polje volilne arene.

Dosedanja proučevanja volilnega vedenja so sledila štirim prevladujočim pristopom, ki volilne odločitve državljanov razlagajo s pomočjo njihove družbene baze, psihološkimi vplivi in odnosom državljanov do stališč političnih akterjev ter naklonjenosti kandidatom, ki je v parlamentarnih demokracijah v največji meri osredotočena na voditelje političnih strank. Omenjeni pristopi so rezultat raziskav, ki so bile v zadnjih petdesetih letih opravljene v zahodnih demokracijah in jih je mogoče prenesti tudi na politična polja v novih demokracijah, kamor se uvršča tudi Slovenija. V novih demokracijah so raziskave volilnih izbir izpuščale njihovo razlago s pomočjo dejavnika poistovetenja s stranko, ker tega vidika zaradi mladosti tovrstnih političnih sistemov še ni mogoče izpostaviti, vsekakor pa je raziskovanje v tej smeri mogoče pričakovati v prihodnosti.

V Sloveniji so raziskave volilnega vedenja sledile zahodnim trendom in značilnostim, ki izhajajo iz značilnosti političnih sistemov novih demokracij in se v veliki meri osredotočale na družbene baze političnih strank ter ga pojasnjevale iz vidika naklonjenosti volivcev voditeljem političnih strank. Rezultati dosedanjih analiz volilnega obnašanja v Sloveniji so pokazali, da je volilno izbiro državljanov bolj kot z razrednim položajem mogoče pojasniti s kulturno pripadnostjo in da se državljani bolj kot s stranko identificirajo z njenim voditeljem, pri čemer so priljubljenejši voditelji, ki opravljajo državniške funkcije. Slednja trditev kaže na personalizacijo politike, ki se povečuje z ekspanzijo množičnih medijev in ki volivca s pomočjo tržnih prijemov izenačuje s potrošnikom. V Sloveniji večjo verjetnost personalizirano konotirane volilne odločitve omogoča tudi narava volilnega sistema, ki pa v tej nalogi ni bil obravnavan.

Osrednji namen diplomskega dela je bil identificirati dejavnike, ki so vplivali na rezultate parlamentarnih volitev 2004 v Sloveniji, kar se je zaradi relativne svežine tematike izkazalo kot nekoliko problematično. Posebej problematično je bilo zbiranje podatkov relevantnih za analizo, predvsem zato, ker se je izkazalo, da je kar tretjina državljanov svojo volilno izbiro oblikovala manj kot mesec dni pred volitvami.

Kljub temu, da analizi stališč do tem, ki so bile aktualne v obdobju od leta 2000 do 2004, in naklonjenosti strankarskim voditeljem na splošno nista kazali na upadanje podpore vladnim stališčem in voditeljema LDS, pa so se občutnejše razlike pokazale med skupinami anketirancev, saj je iz rezultatov analize mogoče razbrati upadanje podpore znotraj posameznih skupin na različnih segmentih. Največje razlike v upadanju podpore v času raziskave so se pokazale glede na spremenljivko regija.

Analiza izbranih vprašanj PB je potrdila, je volilne odločitve Slovencev mogoče najbolj jasno pojasniti z naklonjenostjo voditelju politične stranke. Kaj je razlog za upadanje podpore Antonu Ropu kot voditelju LDS v tistih regijah, kjer je imela stranka v preteklih letih trdno zasidrano podporo, je sicer vprašanje za druge natančnejše in kompleksnejše raziskave. Najbližje odgovoru pa je najbrž dejstvo, da so se Slovenci bolj identificirali z Janezom Drnovškom, ki ga je označevala tudi bolj državniška drža kot njegovega naslednika.

Vsekakor lahko potrdim postavljeno hipotezo, da je bila volilna odločitev državljanov večplastna, pri čemer lahko z veliko manjšo gotovostjo trdim, da je bila pogojena stališčno kot pa z naklonjenostjo voditeljem LDS in SDS. Svoj delež k pojasnitvi volilnega vedenja na parlamentarnih volitvah 2004 pa verjetno nosi tudi preprosta in popularna povolilna trditev, da so se državljani odločili tako kot so se zaradi naveličanosti nad desetletno vladavino LDS.

6. VIRI IN LITERATURA

1. Beyme, Klaus von (1985): *Political Parties in Western Democracies*. Hants:GCPL.
2. Brezovšek Marjan (1990): *Volitve kot demokratična institucija*. V: *Volitve 90: prispevki za politološko analizo: zbornik referatov*. Ljubljana, Slovensko politološko društvo, str. 23-31.
3. Brezovšek, Marjan (2000): *Volitve in politično predstavništvo*. V: Fink-Hafner, Danica in Boh, Tomaž (ur.): *Parlamentarne volitve 2000*. Ljubljana, FDV, str.51-69.
4. Brglez, Milan (1990): *Socialne determinante volilnih preferenc*. V: Fink Hafner, Danica (ur.): *Volitve 90: prispevki za politološko analizo: zbornik referatov*. Ljubljana, Slovensko politološko društvo, str.90-98.
5. Dalton, J. Russell (2000): *Voting Behaviour, Influences on*. V: Rose, Richard (ur.): *International Encyclopedia of Elections*. Basingstoke, Macmillan, str. 332-339.
6. Della Porta, Donatella (2002): *Temelji politične znanosti*. Ljubljana, Sophia.
7. Denver, David in Hands, Gordon (1992): *Issues and Contraversis in British Electoral Behaviour*. New York, Harvester Wheatsheaf, str.1-12, 120-173, 185-199, 208-218, 219-229.
8. Dvoršak, Adriana (1990): *Oblikovanje volilcev: psihološki mehanizmi posameznika in zahteve sistema*. V: Fink Hafner, Danica (ur.): *Volitve 90: prispevki za politološko analizo: zbornik referatov*. Ljubljana, Slovensko politološko društvo, str. 83-89.
9. Fink Hafner, Danica (2001): *Politične stranke*, Ljubljana, FDV.
10. Fink Hafner, Danica (2002): *Prevzemanje oblasti v kontinuiranem demokratičnem prehodu*. V: Fink Hafner, Danica in Boh, Tomaž (ur.): *Parlamentarne volitve 2002*. Ljubljana, FDV, str.7-23.
11. Franklin, N. Mark in Wlezien, Christopher (2002): *The Future of Election Studies*. Oxford, Elsevier Science.

12. Grad, Franc (1996): Volitve in volilni sistemi. Ljubljana. Inštitut za javno upravo pri pravni fakulteti.
13. Grad, Franc (1998): Lokalna demokracija. Organizacija in volitve. Ljubljana, Uradni list Republike Slovenije.
14. Grad, Franc (2000): Parlament in vlada. Ljubljana, Uradni list Republike Slovenije.
15. Haček Miro (2004): Lokalne volitve zgolj kot indikator za parlamentarne?. V: Brezovšek, Marjan, Haček, Miro in Krašovec Alenka (ur.): Lokalna demokracija 1. Analiza lokalnih volitev 2002. Ljubljana. FDV, str. 22-35.
16. Heywood, Andrew (1997): Politics. Macmillan Press Ltd.
17. Kaase, Max (1996): Nemčija. V: Gaber, Slavko(ur.): Volilni sistemi. Ljubljana, Krtina, str. 229-242.
18. Kropivnik, Samo (1993): Strukturna in teritorialna porazdeljenost izidov volitev v državni zbor leta 1992. V: Adam, Frane (ur.): Volitve in politika po slovensko: ocene, razprave, napovedi. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče, str.29-52.
19. Kropivnik, Samo (1995): Proučevanje volilnih izidov. Študijsko gradivo. www.sisplet.org/mpr/index.php?p1=38&p2=80, 24.5.2005
20. Kropivnik, Samo (2002): Družbeni in ideološki profili slovenskih političnih strank v preteklem desetletju. V: Fink Hafner, Danica in Boh, Tomaž (ur.): Parlamentarne volitve 2000. Ljubljana, FDV, str. 27-48.
21. Kropivnik, Samo in Zatler, Roman (2002): Naklonjenost volivcev strankam in/ali voditeljem strank. Teorija in praksa, let.39, 2/2002. Ljubljana, FDV, str. 254-67.
22. Kropivnik, Samo (1998): Slovenski volivci v geografskem, družbenem in ideološkem prostoru: analize volitev v letih 1990 in 1992. Ljubljana, FDV.
23. Kropivnik, Samo (2002):Volitve in volilne študije. Študijsko gradivo. www.sisplet.org/mpr/index.php?p1=38&p2=80, 24.5.2005.
24. Lukšič, Igor (1993): Zmagovalci in poraženci volitev 1992. V: Adam, Frane (ur.): Volitve in politika po slovensko: ocene, razprave, napovedi. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče, str.13-28.

25. Lukšič, Igor (2001): Politični sistem Republike Slovenije. Očrt. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče.
26. Mair, Peter, Mueller, C. Wolfgang in Plasser, Fritz (2004): Political Parties and Electoral Change. London, Sage Publications.
27. Pečjak, Vid (1995): Politična psihologija. Ljubljana, samozaložba.
28. Prunk, Janko (2002): Primerjava političnega razvoja v Sloveniji in Hrvaški 1990 - 2000. V: Fink Hafner, Danica in Boh, Tomaž (ur.): Parlamentarne volitve 2000. Ljubljana, FDV, str.135-160.
29. Ranney, Austin (1996): Governing: An Introduction to Political Science. Prentice- Hall International.
30. Splichal, Slavko (1997): Javno mnenje- teoretski razvoj in spori v 20. stoletju. Ljubljana, FDV.
31. Struk, Vlado (1995): Leksikon politike. Maribor, Založba Obzorja.
32. Šadl, Zdenka (1993): Volitve 92: Politični imidž in upravljanje z vtisi volivcev. V: Adam, Frane: Volitve in politika po slovensko: ocene, razprave, napovedi. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče, str.97-112.
33. Toš, Niko (1999). Razumevanje politike in zaupanje v politike. Teorija in praksa, let.36, 6/1999, Ljubljana, FDV, str. 912-43.
34. Ustava Republike Slovenije. Ljubljana, Uradni list Republike Slovenije št.33/91-I, 42/97,66/2000, 24/03 in 69/04.
35. Vehovar, Urban (1993): Volitve 1992. Slojevska struktura slovenskih političnih strank. V: Adam, Frane: Volitve in politika po slovensko: ocene, razprave, napovedi. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče, str.73-94.
36. Verbinc, France (1994): Slovar tujk. Ljubljana. Cankarjeva založba.
37. Vreg, France (2000): Politično komuniciranje in prepričevanje. Ljubljana, FDV.
38. Vreg, France (2004): Politični marketing in demokracija. Ljubljana, FDV.
39. Politbarometer s tabelaričnimi in grafičnimi prikazi. www.uvi.si/slo/, 20.6.2005.
40. www.gov.si/rvk/referendum200302/M1_porocilo_eu.html, 13.4.2005.
41. www.gov.si/rvk/referendum200302/M1_porocilo_nato.html, 13.4.2005.

42. www.gov.si/volitve/index.htm, 13. 4.2005.
43. www.lids.si 13.4.2005
44. www.sds.si 13.4.2005
45. www.volitve.gov.si/dz2004/, 13.4.2005.
46. Zajc, Drago (2002): Četrte demokratične volitve v Sloveniji in tretje volitve v Državni zbor Republike Slovenije leta 2000. V: Fink Hafner, Danica in Boh, Tomaž (ur.): Parlamentarne volitve 2000. Ljubljana, FDV, str.77-91.
47. Zakon o volitvah v državni zbor. Uradni list RS št. 44/92, 60/95, 14/96 in 67/97-odločba US).